

Т. Н. ДЕНИСОВА

**Д Ж Е К
Д О Ш Д О Ш**

Життя і творчість

Т. Н. ДЕНИСОВА

*

Д Ж В К
Д О Ш Д О Ш

*

Життя і творчість

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ «ДНІПРО»
1978

Джек Лондон — один з найпопулярніших зарубіжних письменників, творчість якого широко відома українському читачеві. Розповідь про його життєвий і творчий шлях, докладний аналіз найвідоміших творів Лондона, його ідейних і естетичних пошуків, визначення місця автора «Мартина Ідена» і «Залізної п'яти» в літературі Сполучених Штатів становить зміст пропонуваного читачеві нарис, який допоможе глибше зрозуміти творчу спадщину письменника.

Книжка розрахована на фахівців-зарубіжників, студентів філологів та широкі кола шанувальників зарубіжної літератури.

Творчість Джека Лондона, видатного американського письменника,— визначне явище в зарубіжній літературі ХХ століття. Виступаючи в пресі з нагоди сотої річниці від дня народження Джека Лондона, старійшина американських комуністів Джозеф Норт підкреслював високе і почесне місце письменника в літературі Сполучених Штатів¹. Кращі твори письменника приваблюють читача гуманізмом, демократичністю. Вони нерозривно пов'язані з розвитком прогресивної суспільної думки, з робітничим і соціалістичним рухом свого часу. Джек Лондон оспівував людську чесність, мужність, любов до життя, відданість дружбі, нездоланність у боротьбі. З не меншою пристрастю викривав він численні вади капіталістичного суспільства, одним з перших в американській літературі змалював непримиренну класову боротьбу, створив портрет робітничого лідера, професіонального революціонера як позитивного героя.

Водночас слід відзначити, що Лондон не був до кінця послідовним революційним митцем. Навіть у період найбільшого зближення з

¹ Див.: Джозеф Норт. Певець боротьби и мужества. (К столетию со дня рождения Джека Лондона).— «Правда», 1976, 12 января.

робітничим і соціалістичним рухом він залишався індивідуалістом. І ця суперечливість не тільки негативно позначилася на художніх творах письменника, а й трагічно відбилася на його долі. Та невмирущою залишається творча спадщина Джека Лондона — митця, який усе життя вірив у Людину, в благородство її душі і незламність волі, в силу її рук і розуму.

НЕЗВИЧАЙНА ІСТОРІЯ ЗВИЧАЙНОГО ХЛОПЦЯ

За півроку до народження Джека Лондона газети Сан-Франціско схвилювали жителів міста страшною історією про жінку, яка намагалася заподіяти собі смерть через те, що чоловік вигнав її з дому, не дозволяючи народити дитину, яку вона носила під серцем. «Героями» цієї скандальної хроніки були Флора Уїлман і Уїльям Чані. Дитиною, чия поява на світ була такою небажаною, — майбутній американський письменник Джон Гріффіт Лондон, який народився 12 січня 1876 року в тому ж таки Сан-Франціско.

Мати Джека вийшла із заможної родини торговця пшеницею в штаті Огайо, дістала добру освіту і виховання. Непокірна дівчинка сама потурбувалася про своє майбутнє, оскільки на час її народження батько збанкрутував. Вона рано залишила батьківський дім, щоб ніколи вже не повертатися до нього, мандрувала Америкою разом із кузиною-актрисою, заробляла на життя будь-як: навчала музики, танцювала, шила, вишивала і, нарешті, захопилася астрологією. Саме це захоплення, мабуть, і зблизило її з «професором» Уїльямом Чані.

Звання професора Чані присвоїв собі сам,

бо вчитися йому не довелося. Його дитинство і юність минали в злиднях і поневіряннях. Проте він відзначався непереборним оптимізмом, життєлюбством і життєстійкістю. Очевидно, це була здібна людина. Він захоплювався мовами і математикою, окультними науками й історією. На його лекціях аудиторії були завжди переповнені, і колишні студенти згадували «професора» тепло і доброзичливо. На відміну від Флори, Чані ніколи не мав хисту до бізнесу і гроші вважав за ніщо. Флора Уїлман не була дружиною «професора», а лише його черговою подругою, дитини він справді не хотів і своє батьківство категорично заперечував навіть тоді, коли Джек — письменник-початківець — звернувся до нього з листом, нічого не вимагаючи, крім правди про своє походження.

Галас, зчинений навколо скандальної історії, пов'язаної з народженням дитини, примусив «професора» поспіхом виїхати з Сан-Франціско, залишивши жінку з очікуваним немовлям одну, в чужому місті, без будь-якого забезпечення... Мати Джека знайшла притулок в родині негритянки Дженні і заробляла на прожиток шиттям. Тоді ж вона познайомилась з удівцем Джоном Лондоном. Через вісім місяців вони побралися. Вітчим Джека був людиною працьовитою, доброю і порядною. Ветеран громадянської війни (1861—1865), він за своє життя був геслею, каменярем, фермером, бакалійником, садівником, шерифом, сторожем. Після одруження батьки Джека часто переїздили з місця на місце: Джона гнала любов до господарювання на землі, Флору — неспокійний характер і нестримне бажання розбагатіти. Та всі її багатонадійні заходи закінчувались

банкрутством, і щоразу Джону доводилося починати все заново.

В родині Лондонів було троє дітей — дві дівчинки Лондона від першої дружини і Джек. Старша з двох сестер Еліза винянчила хлопчика і назавжди залишилася його добрим другом. Теплою і любов'ю оточувала дітей і негритянка-годувальниця «мама Дженні», яка також зберегла прихильність до них на все життя. Передовіривши дім Елізі та няні, Флора і дітьми, по суті, не займалася. Вона віддавалася музиці й спиритизму. Часто в її спиритичних сеансах брав участь і маленький Джек.

Через постійні переїзди родини хлопчик був позбавлений друзів, якихось сталих інтересів. Вже з дитинства він полюбив читання, і ця пристрасть стала головною в його житті. Згодом він говорив, що не може пригадати, коли навчився читати, і взагалі не пам'ятає, щоб коли-небудь не вмів читати. До школи він пішов разом з Елізою, бо його ні на кого було залишити вдома. Вчитель ставив маленькому хлопчикові ослінчика і давав книжку з малюнками, яку той роздивлявся довго й уважно.

Після численних переїздів родина оселилася нарешті в Окленді — невеликому містечку неподалік від одного з найбільших американських міст Сан-Франциско. І тут Джек потрапив до бібліотеки. Йому було десять років, коли він уперше зустрів людину по-справжньому освічену, закохану в літературу і поезію — поетесу Айну Кулбріт, яка завідувала місцевою бібліотекою і як могла розвивала в хлопчикові любов до читання.

Тим часом обставини склалися для Лондонів погано. Якщо і все дитинство Джека

було напівголодним і нужденним, то напередодні 1886 року родина остаточно зубожіла, бо вітчим втратив роботу. Єдиний, хто тепер міг і мусив утримувати батьків, був десятирічний Джек, який влаштувався розносити газети. Це було початком трудового життя, початком не легким, передчасним і таким звичайним для робочої Америки: встати затемна, в будь-яку погоду, ще до школи рознести ранкові газети. Вечірня партія газет доставлялася після школи. За все це — 12 доларів на місяць.* Крім того, ще приробляв, де міг: розносив лід, прислужував у кегельбані.

І навіть при такому перенапруженому режимі Джек встигав читати, уриваючи час від сну, читав за їдою, кожної вільної хвилини, і найчастіше — поширені тоді книжки про американський «рай для всіх», про те, як бідні продавщиці ставали дружинами мільйонерів. Така «література» буквально затоплювала Америку. І коли Джек натрапив на збірку оповідань Вашингтона Ірвінга «Альгамбра», це стало подією, яка запам'яталася на все життя.

Читання розсувало обрій, кликало хлопчика за межі Окленда, наповнювало мріями про інше життя, про сильних і сміливих людей, про незвичайні пригоди. Поряд шумів океан, перекочувалися хвилі в Сан-Франциській затоці, проходили в порт кораблі, виходили в море яхти... Усе це приваблювало сміливого хлопчика з бурхливою уявою майже так само нестримно, як і читання. Від понадурочних заробітків Джеку пощастило з великими труднощами зібрати кілька доларів на купівлю і оснащення старого розбитого вітрильника. І ось він нарешті виходить у море! Відтоді і на все життя

море стає його стихією, його справжнім домом, де на всю широчінь розкривається душа, що жадає простору, волі, пригод.

Проте і таке щастя — хвилиanne, після важкого трудового дня — невдовзі стало недоступним для Джека. Йому ще не виповнилось п'ятнадцяти років, коли вітчима спіткало лихо: він потрапив під поїзд, і відтоді вже ніколи більше працювати ніде не міг. Так остаточно скінчилось Джекове дитинство — голодне й нужденне.

ШКОЛА ЖИТТЯ

Матеріальні нестатки змусили Джека працювати на консервній фабриці. Протягом року в нього вистачає сил лише на те, щоб після роботи доплентатися до ліжка. Вранці матері з великими труднощами доводилося будити його, щоб не проспав, не запізнився на роботу. Як згадував Джек Лондон уже згодом, усе його життя відтоді минало під постійним напруженим почуттям обов'язку.

Робота на консервній фабриці — цент за годину, найкоротший робочий день 11 годин — навіть у важкому і складному житті Джека Лондона залишилась страшним спогадом. І хоча хлопець був фізично здоровим і терплячим, проте таке «механічне» життя було йому не під силу. Все єство Джека повставало проти перетворення на робота, на придаток до машини. І він прагнув вийти із зачарованого кола, вислизнути будь-що, будь-як. Вихід знайшовся. Джек позичив у «мами Дженні» гроші, купив старого дірявого човна, сам полагодив його і

пристав до «устричних піратів». Незаконна ловля устриць у Каліфорнійській затоці була дуже прибутковим «промислом», проте досить небезпечним. І Джек, сильний і відважний, у п'ятнадцять років не тільки стверджує свою рівність серед дорослих, але й дістає прізвисько «короля піратів».

Одна ніч «піратського промислу» давала прибутку набагато більше, ніж місяць важкої, виснажливої праці на фабриці. Але гроші як приходили, так і спливали в легковажного хлопця. Він віддавав матері належне для утримання родини, сплатив свій борг «мамі Дженні», а решту прогулював у портових шинках, серед веселих і безжурних приятелів, у безконечних і нестримних гульбищах.

Проте і в цей час він читає — читає кожен вільну хвилину. Кіплінг, Мелвілл, Шоу, Золя... Коло авторів ширшає, пристрась до читання зростає, хоча Джек старанно приховує її від друзів-«піратів»...

А втім, йому все одно — обходити закон чи захищати його. Коли Джекові пропонують служити в рибальському патрулі, він, не роздумуючи, погоджується. Виявилось, що для боротьби з «піратами» сміливості потрібно не менш, ніж при ловлі устриць, тому що поліція була підкуплена і не хотіла по-справжньому відстоювати закон. Саме тут він упритул зіткнувся із «дном» життя суспільства, а разом з тим саме тут випробував свої сили, ще більше полюбив простір і волю. Майбутнє не викликало в нього ніяких сумнівів — він хотів бути моряком. І як тільки трапилась нагода, найнявся матросом на шхуну «Софі Сазерленд», яка вирушала до далеких берегів за котиками.

Чукотку, Камчатку, сувору екзотику Півночі, тайфуни і морські бурі — багато чого побачив Джек за рік плавання на «Софі Сазерленд». У цьому плаванні він виявляє себе людиною сильною, компанійською, мужньою, добрим товаришем і кваліфікованим матросом. І тут, у плаванні, він теж читає книжки, які возить з собою. Улюблений Мелвілл, Флобер, Кіплінг, Толстой... Глибшим стає сприймання прочитаного. Але на повсякденному житті це позначається мало.

Додому Джек повернувся змужнілим, загартованим. А вдома те ж саме — убожество, безробіття, нестатки... Майже все, що він заробив за рік плавання, пішло на сплату материних боргів. Собі вдалося купити лише найнеобхідніше — білизну, капелюха, пару сорочок.

У 1893—1894 роках настала чергова криза. Для Джека Лондона це обернулося безробіттям, дарма що він був сильний, працездатний, загартований і не плекав ілюзій щодо життя. Найбільше, чого він домігся, — місце робітника на джутовій фабриці з такою самою платнею, яку він хлопчиком одержував на консервній фабриці. І знову тупа одноманітність буднів, п'ятнадцятигодинний робочий день, читання уривками вночі, коли зморений організм уже не корився розумові, злидні, напівголодне існування, обов'язок перед родиною, перед близькими...

У цей тяжкий час Джек уперше пробує сили в літературі. Побачивши в газеті оголошення про конкурс на краще оповідання автора-початківця, Флора умовила сина спробувати щастя — описати щось із того незвичайного, що йому довелося побачити і пережити під час

морських мандрівок. І Джек за дві ночі, після роботи на фабриці, пише оповідання «Тайфун біля берегів Японії». Він розповідає про те, як юному матросу вдалося під час страшного буревію утримати корабель на курсі, про бурхливе розлючене море, про хвилини, сповнені трагізму, про силу людського духу. Оповідання здобуло першу премію (другою і третьою було нагороджено студенток університету), і ті двадцять доларів стали не тільки великою фінансовою підтримкою, вони надихнули юного автора. Відтоді думка про літературне майбутнє вже не полишала його. І хоча рукописи нових оповідань ще довго поверталися з редакцій, він терпляче працював над ними кожної вільної хвилини, вважаючи саме їх, а не виснажливу працю на фабриці, головною справою свого життя.

А тим часом треба було якось жити, утримувати і себе, і родину. Джек хоче оволодіти якоюсь професією. Задля цього він готовий тяжко працювати. І, як завжди в суспільстві, де кожен прагне нажитися працею іншого, його пристрасне бажання «вийти в люди» одразу ж було використано хитрим і зажерливим хазяїном електростанції. Він пообіцяв Джекові поступово вивчити його на електрика — дати фах, що був і дуже модним, і таким рідкісним у ті часи, — а насправді примусив юнака працювати кочегаром на електростанції і виконувати роботу за двох дорослих чоловіків, звільнених для економії. І коли один з тих, чие місце Джек посів, сам того не знаючи, наклав на себе руки, не будучи в змозі бачити страждань голодних дітей, Лондон кидає роботу на електростанції і стає безробітним.

В АРМІЇ КОКСІ

В житті Джека Лондона починається період мандрів, період доріг, період ближчого знайомства з «дном» суспільства. І хоча тривав цей період недовго, для формування Лондона як письменника виявився досить важливим.

Минав 1894 рік, один з років «масового голоду в Америці, які приходили із грагічною регулярністю економічних депресій, що їх звать «панікою»,— 1837, 1857, 1877, 1893...»¹

Застій у промисловості, масове безробіття, голод, відчай, безвихідь, смерть — ось що несла із собою «паніка» чергового кризового року тисячам американців, у яких єдиним скарбом були руки, фізична сила, вміння і бажання працювати.

Ліберали виступають у конгресі, пропонують свої заходи для ліквідації безробіття. Прогресивно настроєні промисловці, серед них Джекоб Коксі, як вихід із становища рекомендують державі випустити позику і на одержані гроші розпочати будівництво шляхів, що забезпечить роботою і хлібом тисячі голодних. На підтримку цієї пропозиції виступили безробітні усієї країни. Вони пішли походом на Вашингтон, щоб примусити уряд вжити негайних заходів для ліквідації безробіття в масштабі держави. Картину цього походу виразно змалював її свідок, один з тогочасних ватажків американського пролетаріату Юджін Дебс. «Без роботи, без грошей, без їжі, обдерті, без-

¹ Joseph North. Prologue.— New Masses. An anthology of the rebel thirties. N. Y., 1969, p. 23.

притульні, почали ці борці за загальну справу свій похід у столицю країни, де засідала сесія конгресу.

...Вони йдуть пішки, їдуть кіньми, пливають ріками; над ними віють бурі, їх прикриває лише власна шкіра, за постіль їм править земля, за подушки — каміння. Тих, що загинули в путі, ховають товариші — без похоронної відправи, без молитов. І засинають вони останнім сном у безіменних забутих могилах. А живі поспішають уперед — до Вашингтона, і все нові й нові добровольці пристають до них майже в кожному селищі, в горах чи в долинах, на горбах чи в ущелині. З покинутої шахти і мовчазної фабрики, з крамниці, з кузні їх скликає глухий барабанний дріб, як похоронний марш їх власних сердець. Їхнє гасло — «На Вашингтон!». Там, на мармурових сходах національного Капітолію, вони звернуться — босі, в лахмітті — до конгресу із проханням ухвалити такі закони, які дозволять їм підтримувати жалюгідне існування своїх родин тим, що зароблено їх важкою працею, закони, які знов роздмухають вогник жевріючої надії на те, що майбутнє позбавить їх хоча б жаху перед голодом і злиднями»¹.

На батьківщині Джека Лондона теж формувався загін армії Коксі. У Сан-Франціско безробітними керував колишній складач друкарні Чарлз Т. Келлі. В Окленді півторатисячний загін безробітних затримався на кілька днів, тому що залізничні компанії відмовились надати йому змогу безкоштовно проїхати через

¹ Цит. за кн.: Ф. Ф о н е р. Джек Лондон — американський бунтарь. М., «Прогресс», 1966, с. 43—44.

країну. Тоді Джек Лондон і приєднався до загону.

Армія Коксі не була однорідною. Частина її складала робітники, позбавлені можливості заробляти на життя чесною працею. До неї ж приставали і люди, які давно втратили зв'язок із суспільством,— волоцюги, «подорожні хлопці», або хобо, як їх називали. І якщо одна половина армії прагнула відкрито виступити в класовій боротьбі, то для другої найпринадливішим було безкоштовно «мандрувати» країною. Джек теж бажав взяти участь у боротьбі за справедливість. Та приваблювала його і можливість побачити країну від узбережжя до узбережжя.

З «подорожніми хлопцями» Джек, якого вони прозивали Морячком (Sailor Kid), зустрічався ще до вступу в загін безробітних. Згодом в оповіданні «Місцевий колорит» (1903) Лондон провів справжнє «міні-дослідження» самого поняття «хобо», що міцно увійшло в лексику: «Хобо» — це, чоловіче добрий, назва тих камер в муніципальних чи окружних тюрмах, де тримають волоцюг, п'яниць, жебраків, дрібних правопорушників й інший набрид... Але по цей бік Атлантики, в Нью-Йорку,— зверніть увагу на цю дивовижну метаморфозу,— *hautboy*, або *ho-boy*, стає назвиськом нічного підмітальника вулиць. В цьому, мабуть, проявилася зневага до мандрівних скорморохів та музикантів. Але ж відчуйте всю пекельну красу цього ганебного тавра! Нічний підмітальник, парія, нещасний, зневажений, людина без касті! А в подальшому своєму втіленні, цілком послідовно й логічно, це наше слово закріплюється за американським знедо-

леним, за волоцюгою. Та якщо інші перекручували зміст слова, то сам волоцюга перекручує вже його форму, і ho-boy з тріумфом перетворюється на хобо — хобо. А тому й великі муровані камери з нарами у два-три яруси вздовж стін, де Закон ув'язнює волоцюгу, цей останній називає «хобо».

В армії безробітних Лондон зустрівся із людьми розумними і сильними, працездатними і обдарованими. Це розхитало твердо засвоєну ним американську мораль про рівні можливості для всіх. Тут, серед людей, які стояли на найнижчому щаблі суспільства, він уперше почув розмови про пригноблення і класову боротьбу, про соціалізм. Але навіть в армії Коксі Джек залишався індивідуалістом. Йому не притаманна була дисциплінованість і колективізм справжнього пролетаря. Усвідомлюючи несправедливість суспільного ладу, співчуючи бідним і знедоленим, він найбільше вірив у власну силу, молодість, здоров'я, талан.

Та саме тут його американському оптимізму було завдано удару. Найголовніше, що зрозумів Джек під час перебування в армії Коксі, те, що капіталістичне суспільство, забравши в людей фізичної праці силу, здоров'я, користується з найменшого прояву слабкості, з першої ж невдачі й викидає їх за свої межі, в холод, п'яному, злидні. І Джек твердо вирішує зайнятися розумовою працею.

Власне, в рішенні Джека відіграло роль не тільки близьке знайомство з життям тисяч безробітних, а й особиста «зустріч» з американською юстицією. 1 травня 1894 року генерала Коксі і двох інших керівників походу було заарештовано у Вашингтоні за «порушення

громадського порядку»: з їхньої вини нібито на території Капітолію були трохи потоптані чагарники і зіпсовано кілька дерев. Після цього позбавлена керівництва армія частково була розігнана, а частково розбіглася сама. Джек за бродяжництво і жебрацтво потрапив до в'язниці, де звідав безодню людського приниження. За ті кілька місяців походу і в'язниці йому довелося багато чого пізнати. Юнак прилучився до класової боротьби, відчув себе рівним серед знедолених, зрозумів, що для нього особисто є однозначне вирішення майбутньої долі: навчання.

Повернувшись до Окленда, дев'ятнадцятирічний Джек вступає до середньої школи, заробляючи на прожиток чим трапиться: мие вікна, підстригає газони, топить печі... Юнак, який добре знав життя, звичайно, не зовсім зручно почувався серед підлітків. Проте бажання вчитися було дуже сильним. Приваблювала ще й можливість друкуватися в шкільній газеті...

Та в основному його життя було сповнене не школою і не шкільними програмами. Було навчання, були роздуми про життя, осягання його основних законів, але, звичайно ж, не в межах Оклендської середньої школи. Чужий серед дітей і підлітків, він почувався значно краще серед людей дорослих і мислячих. Так він став постійним учасником і членом Дискусійного товариства Генрі Клея. Тут збиралась інтелігентна молодь, що обговорювала проблеми суспільного життя, науки, культури. Клуб став тим живильним середовищем, яке сприяло розвитку літературних і культурних смаків, інтересів Лондона, допомагало йому роз-

ширювати власний кругозір. Тут у нього з'явилися друзі, тут зародилася велика любов до дівчини з інтелігентної сім'ї Мейбл Епплгарт, котра згодом стане прототипом Рут Морз у «Мартіні Ідені». Бесіди і дискусії сприяли зростанню інтересу Джека і до соціалістичної літератури. Особливо великий, якщо не вирішальний вплив справив на нього «Маніфест Комуністичної партії». Цитати з цього документа, думки, породжені його читанням, він занотовує в записники і зошити тих років. Знайомство з основами комуністичного світосприймання змінило Джеків погляд на світ. І коли йому було запропоновано вступити до оклендського відділення недавно організованої соціалістичної партії, він погодився не роздумуючи.

Організований соціалістичний рух в Америці тільки-но народжувався. Учасниками його були переважно емігранти з Європи. Вони здебільшого погано володіли англійською мовою, не знали американських традицій, а тому були мало пов'язані з корінним населенням, з американським робітничим класом. Джек Лондон помітив, що серед членів оклендського відділення партії дуже мало робітників. І він відвідує не тільки збори соціалістичної партії, а й робітничі мітинги, шукає робітничої аудиторії, цікавиться думками і справами пролетарів. Відтоді і протягом усього життя Лондон намагався популяризувати ідеї соціалізму серед американського народу. Двадцять років його роботи в соціалістичній партії фактично і були спрямовані на популяризацію, поширення соціалістичного способу мислення, соціалістичних ідеалів в Америці серед різних

верств її населення. Пристрасний пропагандист і агітатор соціалізму, Джек Лондон багато в чому сприяв розвитку свідомого політичного робітничого руху в своїй країні не тільки художніми творами, не тільки численними виступами в пресі, а й особистою невтомною діяльністю викривача вад капіталістичного суспільства і проповідника братерства, свободи і рівності серед людей.

Ще будучи учнем середньої школи, Джек Лондон вміщує в шкільному журналі статтю «Оптимізм, песимізм і патріотизм», в якій пропонує надати освіту всьому народові. Він виступає з промовою від соціалістичної партії на мітингу, забороненому мером міста, за що й потрапляє до в'язниці. І, нарешті, на одному із шкільних вечорів, несподівано для адміністрації, учнів і їх заможних батьків, виступає з промовою про соціалізм. Після цього школу довелося залишити. Та він і не мав змоги вчитися ще кілька років. Сім'я жила злиденно, тож необхідно було швидше здобути освіту, щоб більше заробляти.

Залишивши школу, Джек позичає гроші в заміжньої сестри Елізи і за кілька тижнів проходить дворічний курс підготовки до університету. І ось він уже зарахований на перший курс Каліфорнійського університету. Але й тут довго вчитися йому не довелося. Тяжко захворів вітчм. Та й навчання не давало задоволення. Джек зрозумів, що фактично все, про що йдеться на лекціях, можна збагнути самому, якщо напружити силу волі.

У цей час Джеку обіцяють досить вигідну посаду чиновника на пошті. Така робота за-

безпечила б сите, спокійне існування, дала можливість побратися з коханою дівчиною... Та Лондон був людиною іншого складу і мав іншу мету — він повірив у свій талант. Відмовившись від міщанського існування поштового службовця, Джек сідає писати. Починається напружене, виснажливе трудове життя Лондона-письменника.

В одному з листів цього періоду він так пояснює коханій Мейбл Ешплгарт свій характер борця, свою незламну волю до перемоги над життям: «Добре, *першу битву* виграно. Якщо я не переміг, то й не визнав поразки. Разом з тим я вивчив сильні й слабкі риси ворога, і це стане моїм набутком, коли почнеться *друга битва*. Я пройду через неї, і те, чого я в ній навчусь, допоможе мені в *третьій битві* — і так далі»¹.

Джек Лондон пише оповідання і розсилає їх в журнали, але звідусіль дістає лише відмови. Так минають тижні — напівголодні і безпросвітні. У заклад віддаються найнеобхідніші речі: годинник, пальто, нарешті, друкарська машинка. Але одержаних грошей не вистачає на найжалюгідніше існування сім'ї, і він іде працювати в пральню.

Пральня не полишає сил ні для читання, ні для письменницької праці. Вона здається павуком, що висотує всі сили. І коли на Клондайку почалася золота гарячка, а до Окленда стали приїжджати перші щасливці, Джек теж вирішив спробувати вдачі.

¹ Letters from Jack London. N. Y., ed. by King Hendricks and Irving Shepard, 1965, p. 9.

КЛОНДАЙКСЬКА ЕПОПЕЯ

Юнак став збиратися на Північ. Щоб придбати спорядження, довелося знову звертатися до Елізи, яка його завжди розуміла. Сестра, заставивши свій будинок, позичає Джекові півтори тисячі доларів. Разом з її чолсвіком Шеппардом 25 червня 1897 року на кораблі «Уматілла» Джек Лондон вирушає на Клондайк. Що вабило його туди? Насамперед, звичайно, можливість швидко розбагатіти — тоді, нарешті, можна одружитися з Мейбл Ешплгарт і писати, писати, писати, не страждаючи від постійних нестатків, не шукаючи засобів роздобути на прожиття. Звичайно ж, до цього долучалось прагнення нових пригод, нових вражень.

У цей час шукачі пригод і золота тисячами прибували на Клондайк. Джек вирізнявся серед них умінням долати труднощі, боротися з нестатками, знаходити вихід із, здавалось би, безвихідних ситуацій. Особливо згодилося на Клондайку морське загартування і досвід. Джек проводить через бурхливі річкові пороги човни не тільки із своєю поклажею, а й з поклажею інших золотошукачів, менш пристосованих міських жителів. Він переносить вантажу більше, ніж його можуть перенести через перевал звичні до цього індіанці. Лондон зустрічає на Півночі цікавих людей, спостерігає нові для себе людські стосунки, нове ставлення до природи. Єдине, чого він не спромігся знайти в цю клондайкську зиму, — це золото, багатство.

Досягши берегів Юкону, золотошукачі мали ще пройти важкий шлях до селища Доусон і

далі, на Північ, через пороги і перевали, річками і суходолом. Подолати шлях треба було до настання зими. Джеку Лондону це не вдалось. Зиму він перебув у хатині на півдорозі до Доусона, де проводив час за читанням та у бесідах з різними людьми, яких доля закинула в ці краї. Там він почув цікаві розповіді золотошукачів, зрозумів і відчув на собі дію законів товариської справедливості, честі, зіткнувся віч-на-віч з суворою природою. Лондон зблизька спостерігає за сповненням суворої мужності і природності життям індіанських племен. Тиша і мовчання Півночі настроювали по-особливому, заохочуючи до роздумів. А предметом роздумів для молодого письменника залишалось суспільство і його лад. Тут, на Півночі, він читає Дарвіна і Геккеля — вчення про походження видів, про еволюцію життя. В його хатині часто відбуваються дискусії... про соціалізм. Світосприйняття соціаліста ще більше зміцніло в ньому цієї суворої зими.

У важких умовах він проявив і найкращі риси свого характеру, які постійно приваблювали до нього людей: сміливість, витривалість, мужність, щире вдача. Дружні почуття до Лондона, що виникли тієї зими, деякі його товариші пронесли крізь усе своє життя. Після смерті Джека один з тих, з ким звела його доля на Клондайку, Хоргейв (прототип Мелюта Кіда, героя багатьох оповідань Лондона), писав його вдові: «Юний, він не страждав за розумілістю юності; він був ідеалістом і таким лишився на все життя; людинолюбцем, чие серце було сповнене мрій; мрійником, що був мужнім серед сильних; людиною, яка сприймала

життя з дивовижною впевненістю і яка могла б зустріти смерть незворушно»¹.

Провівши зиму біля Доусона, Джек навесні захворів на цингу. Шлях додому був важким — то плотами, то без квитка в поїздах, то на пароплаві кочегаром. Додому він приїхав влітку 1898 року без гроша в кишені. На цей час вітчим уже помер. Довелося повністю покласти на свої плечі відповідальність за родину. І знову та сама проблема — як заробити на прожиття.

ПИСЬМЕННОЦЬКЕ НАВЧАННЯ

Повернувшись з Аляски, Лондон намагається знайти якусь роботу. Та це майже не вдається — в країні знову криза. Тож доводиться перебиватися випадковими заробітками. І тоді він, переповнений думками, враженнями, спостереженнями і енергією, знову сідає писати.

На Алясці Джек свідомо збирав матеріал для майбутніх художніх творів. По-перше, багато чого на Півночі його дуже вразило і примусило замислитися. По-друге, він уже не був новачком, здатним лише дивуватися з побаченого, невідомого. І записи, і добір матеріалів він робив цілком осмислено. Тепер з-під його пера одне за одним виходять оповідання, які згодом увійшли до скарбниці світової літератури. Та поки що всі вони знов і знов повертаються з різних редакцій і видавництв з тією самою відповіддю: не підходить.

«Всі мої рукописи поверталися назад,— згадував він через кілька років.— Їх усе приноси-

¹ Ch. London. Jack London, v. I. L., 1921, p. 233.

ли і приносили — цей кругообіг нагадував мені дії якоїсь заведеної машини. Я кидав пакет у поштову скриньку. Через якийсь час цей пакет з рукописом мені знову приносив поштар — в ньому я знаходив кілька рядків стандартного повідомлення про відмову. Якийсь механізм — хитрий пристрій з гвинтиків і важелів, там, на другому кінці... пересував рукопис до іншого конверта, витягав марки, наклеював їх на конверт і вкладав аркушик з повідомленням про відмову».

Проте Джек непорушно вірить у свій талант письменника, попри безконечні невдачі, працює систематично, щоденно. Тепер він уже свідомо вчиться літературної майстерності, опановує сюжетоскладання і композицію, а крім того, граматику і стилістику, якими йому не довелося оволодіти в школі. І все це — без будь-яких гарантій на успіх. Упертість, сила, життєздатність, талант допомогли Лондону встояти в цю тяжку зиму.

Наполегливість дала позитивні наслідки. Спочатку журнал «Оверленд манслі» прийняв до друку оповідання «За того, хто в дорозі». П'ять доларів були, звичайно, мізерним гонораром, та вони вселили віру в себе. Це — січень 1899 року. Через місяць той самий журнал друкує «Білу Тишу». Окремі оповідання з'являються і в інших американських часописах.

У квітні 1900 року виходить уже збірка з дев'яти оповідань — «Син Вовка». Через рік ще одна збірка — «Бог його батьків», потім — «Діти морозу» і роман «Дочка снігів» (1902). Цим твором фактично закінчується перший період письменницької діяльності Лондона,

період, який приносить йому популярність, успіх, перші солідні гонорари, змогу спокійно жити і писати.

Щоб оцінити творчість Лондона і зрозуміти, чим полонив читача письменник-початківець, треба коротко схарактеризувати американську літературу цього періоду — на рубежі двох століть.

XIX століття було часом становлення і формування американської державності, часом становлення і формування її літератури, переважно літератури романтизму. Романтизм, ґрунтуючись на вірі в окрему індивідуальність, її необмежені можливості, силу її духу і розуму, супроводжує виникнення буржуазного ладу. Але романтизм і ворожий буржуазії: він викриває антилюдяність новонародженого капіталізму з його бездушною філософією і мораллю наживи. З розвитком капіталізму романтизм вичерпав себе, звироднів, не в змозі відбити всі суперечності, оголити пекучі виразки і жахливі вади суспільного буржуазного ладу. Кращі риси — демократизм і критичне ставлення до буржуазного суспільства — він передав своєму наступникові — критичному реалізмові. Початок розквіту критичного реалізму в Америці — кінець XIX — початок XX століття. Це був рубіж, і рубіж не лише в розвитку американської літератури, а насамперед у суспільно-політичному житті країни. У 90-і роки було повністю вичерпано внутрішні резерви розвитку американського капіталізму, і країна перейшла в нову, монополістичну стадію. Як відзначав В. І. Ленін, «рівність, відвойована громадянською війною 1861—1865 років і забезпечена

конституцією республіки, на ділі в головних місцях проживання негрів (на півдні) і в багатьох відношеннях все більше обмежувалась у зв'язку з переходом від прогресивного, домонополістичного, капіталізму 1860—1870-х років до реакційного, монополістичного капіталізму (імперіалізму) новітньої епохи, яка в Америці відмежовується особливо ясно... війною 1898 року»¹. В цей час Сполучені Штати Америки швидко стають «однією з перших країн щодо глибини прірви між жменькою знахабнелих мільярдерів, які захлинаються в бруді і в розкоші, з одного боку, і мільйонами трудящих, які вічно живуть на грані злиднів, з другого»².

Офіційна буржуазна література цього часу відкрито проповідує буржуазну мораль наживи, схиляється перед владою долара, всіляко підтримує філософію ділків і бізнесменів. Більше того — ця література підтримує і криваві загарбання чужих земель, рабство негрів, винищення індіанців, все те антигуманне, темне, що вело до наживи, до експлуатації і збагачення. Це була так звана «література червоної крові».

Школа «бостонських брамінів», оплот староанглійських традицій, сприяла формуванню літератури «ніжного реалізму», заохочувала до зображення американського життя, американських звичаїв, законів суспільного ладу як найкращого способу існування людської спільності. Вважалося, що коли в цьому суспільстві є окремі вади, то вони дрібні, часткові, їх легко позбутися, не порушуючи людської гармонії.

¹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 30, с. 334.

² В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 37, с. 47.

Водночас існувала й інша течія — «локал колор» — література окремих регіонів великої країни. Їй властиві посилена увага до конкретних деталей, реалій, докладні описи пейзажів, людей і звичаїв певної місцевості. Саме в такій літературі найчастіше виникають передумови для зародження реалістичних творів. До західної школи «локал колор» американці зараховують Марка Твена, основоположника американського критичного реалізму. Він писав про Захід, про Міссісіпі, що в його творчості набула узагальнюючого значення, стала символом усієї Америки. І вже цим письменник рішуче вивів себе із школи «локал колор». Твен уперше правдиво зобразив Америку «позолоченого віку», в своїх кращих творах показав її контрасти, оголив сутність її моралі і політики.

«ПІВНІЧНА ОДИССЕЯ»

Письменник Джек Лондон почався з розповіді про Північ. Дев'ять оповідань, що склали першу збірку Лондона, є чимось цілісним, єдиним, одним з циклів його «північної одиссеї». «За того, хто в дорозі» — драматична сценка з життя золотошукачів. Довга північна ніч, друзі, які зібралися в маленькій хатині на краю землі й згадують різні епізоди свого життя. Вони з великим співчуттям приймають випадкового подорожнього — мужнього, сильного, благородного. А потім по його слідах приїжджає поліція. Виявляється, він завинив перед законом: викрав сорок тисяч. Тільки це — половина правди. А вся правда в тому, що він узяв грошей лише стільки, скільки було вкрадено в нього самого, — отже, він не зло-

дій. І йому, тому, хто знову вирушає в дорогу, всі золотошукачі бажають, щоб вистачило їжі, щоб не стомилися собаки, щоб сірники були сухими.

«Біла Тиша» — розповідь про драматичний момент з життя трьох людей — Мейсона, його дружини індіанки Руфі та чесного, мудрого, справедливого Мелмюта Кіда, який є улюбленим героєм всіх оповідань «північної одиссеї». Серед Білої Тиші подорожують ці троє, без запасів їжі, озброєні лише власною мужністю. В таких умовах собаки перетворюються на диких хижаків, і тільки сильні люди зберігають свої людські риси. А тут ще дерево падає на Мейсона, калічить його, і нема жодної надії на порятунок у Білій Тиші. І тоді Мейсон просить друга пристрелити його, аби врятувати вірну дружину і сина, якого вона носить під серцем...

«Син Вовка» стверджує право сильного на перемогу в житті, — Лондон повністю на боці білої людини, Сина Вовка, що забирає найкращу дівчину з індіанського племені.

Оповідання «Люди з сорокової милі» можна було б назвати просто побутовою сценкою, якби в ній не ставилася проблема життя і смерті. Проте на Півночі життя і смерть — теж звична побутова проблема. Ось таку проблему успішно розв'язує Мелмют Кід, який завдяки своїй хитрості зумів примирити двох приятелів, здатних убити один одного.

А коли люди не мають достатньо мужності, сили, не вірять у товариша, вони не можуть вижити на Півночі. Про це йдеться в оповіданні «У далекій країні». Залишившись узимку вдвох, герої оповідання не зуміли об'єднати

свої зусилля у боротьбі з суворою природою і загинули, згубили один одного.

Негідною людиною виявляється і один з героїв оповідання «Панотцеве право», в якого за мужньою зовнішністю приховується полохливість. І жінка, сильна і смілива, яка зробила велику помилку, ставши його дружиною, вже не може виправити її: адже найвища краса — то краса вірності.

А в «Королівій дружині» йдеться про жінку-індіанку, яку залишив чоловік, але за допомогою його друзів, зокрема вже добре відомого читачеві Мелмюта Кіда, вона зуміла повернути його любов і повагу.

Героєм оповідання «Мудрість подорожна» виступає інший Лондонів улюбленець — індіанець Ситка Чарлі. Він органічно сприймає закони дружби і товариськості і не зупиняється, коли треба здійснити смертний вирок над людиною свого племені, аби ствердити панування цих законів у Білій Тиші.

Краще з клондайкського циклу — оповідання «Північна одісея». Це розповідь про любов, вірність, мужність чоловіка з індіанського племені, який усе життя, ціною невимовних злигоднів, втрат ішов до заповітної мети — повернути собі кохану, що її колись вкрав у нього білий чоловік. Тут і екзотика життя й побуту індіанських племен, і пригоди, і напружена драма людських взаємин...

Як бачимо, оповідання збірки об'єднують не лише спільне місце дії і не лише дійові особи, що зустрічаються в багатьох з них, а й незмінний погляд письменника на світ, те «своє», що побачив у житті художник-початківець. Він увійшов до американської літерату-

ри із своєю землею. Такою «батьківщиною» для письменника став Клондайк — нова, ще не відома його співвітчизникам країна, яку він відкрив. Це було цікаво і збуджувало інтерес до його новел.

Та ще цікавішим було те, що Клондайк можна розглядати як модель Америки епохи її становлення, її заселення і освоєння прибульцями з Європи, як місце, де збереглася не лише первозданна природа, а й — головне — здорові людські стосунки, що так приваблювали свого часу емігрантів і робили далеку Америку омріяним краєм. Сувора природа, просте життя, нескінченна боротьба за існування, в якій люди поставлені в однакові умови, а отже, мають формально рівні можливості вижити і розбагатіти, — все це було дуже близьким американцям, які зберегли світосприймання часів піонерства. А тому таким успіхом і користувалися оповідання Лондона. Та це було лише оболонкою письменникових розповідей. А сутністю їх ставало нове осягання людських взаємин, природи людини, її прав і можливостей, законів людського співжиття в їх первісному, ніби експериментально оголеному стані.

Природа Півночі мовчазна, сувора і велична. Це стихія, з якою людина зустрілась ще задовго до того, як потрапила під захист машин, витонченої, віками виробленої цивілізації і культури. В цій стихії оголюється все — потаємні задуми, справжня мужність, сутність людська, тому що життя і смерть тут ще нероздільні і смерть може настати щохвилини. І людина має бути не тільки сильною і мужньою, готовою боротися до кінця за своє життя, а ще й гранично щирою. Ось у цій

перманентно критичній ситуації, знайденій письменником, Лондон «просвічує» своїх героїв, апробує їх і відкриває читачам.

Не замислюючись, відмітає він як другий і третій сорт, як людське лушпиння тих, кого називає «заможними синками», що були великою надією своїх батьків, приїхали на Північ шукати слави, маючи багато грошей на свої витрати і по слuzі на кожного. Ще шкідливішими й страшнішими видаються ті, хто в ім'я наживи, в ім'я золота ладні знехтувати всіма людськими законами, товариством, дружбою, честю і совістю.

«Коли людина мандрує в далеку країну, їй доводиться забувати чимало з того, до чого вона звикла, і пристосовуватися до нових життєвих обставин. Вона мусить відмовитися від колишніх ідеалів, зректися колишніх богів, а часто й переробити закони моралі, що досі керували її поведінкою», — так починається оповідання «У далекій країні». «Людина, що відмовляється від вигод старої цивілізації заради юної дикості і первісної простоти Півночі, може сподіватися талану обернено пропорційно до кількості та якості своїх безнадійно вкорінених звичок. Вона незабаром виявить, коли взагалі на щось здатна, що матеріальні вигоди важать менше... Але дуже важко навчитися належно ставитися до всіх речей і особливо до своїх товаришів. Чемність звичайного життя така людина мусить замінити на альтруїзм, поступливість і терпимість. Так, і тільки так може вона здобути коштовну перлину — справжню дружбу... Радше б мовити, вона мусить заступити слово — вчинком, а букву — духом».

Герої Лондона вирушають на Північ за багатством. Як для кожного звичайного американця, для них багатство є першою і неодмінною передумовою щастя. Та, хоч як це парадоксально, видобуте золото в жодному з оповідань письменника не відіграє вирішальної ролі. «Пафос північних оповідань, що приваблюють цілісними характерами, гострими ситуаціями, не в боротьбі за золото, а в боротьбі за Людину»¹. Основний акцент — на суто людських якостях золотошукачів. Справжніми героями стають люди мужні, сміливі, сильні, винахідливі, гуманні у вищому розумінні цього слова, готові завжди пожертвувати своїми особистими інтересами в ім'я законів братерства і товаришкості.

Перші оповідання Лондона засвідчили появу нового, оригінального і самобутнього письменника, зі своєю тематикою, своїм поглядом на світ і на людське життя, але водночас такого, що повністю належав американській традиції і своїм баченням, і відображенням світу. В його «Північній одиссеї» відбиваються погляди романтиків і демократичність літератури «локал колор», американська пристрасть до нових, ще не освоєних місць, працездатність американця і американський ідеал збагачення понад усе, який письменник засуджує, американська тяга до стабільності, до певності у соціальному становищі, яку письменник поділяє, вважає природною. Такою ж типово американською є і повага до окремої сильної

¹В. Оленева. Современная американская новелла. Проблемы развития жанра. К., «Наукова думка», 1973, с. 97.

особистості, що її проповідують лондонівські оповідання.

Основні мотиви своєї творчості Лондон «ви-явив» уже в цей — перший — період. У його оповіданнях панує гуманізм, понад усе цінується людяність, чесність, повага до людської гідності й свободи, утверджуються моральні чесноти. Та в деяких оповіданнях збірки відчувається впевненість у зверхності білої людини над іншими расами, стверджується її перевага в силі, сміливості, мужності. Так само стверджується і зверхність білої жінки над червоношкірою («Син Вовка», «Мудрість подорожна»). Це дає підстави говорити про суперечливість у поглядах і світосприйманні письменника. Суперечливі мотиви особливо сильно відчуються в першому романі Лондона — «Дочка снігів» (1902). Він прозвучав панегіриком на честь білої людини, котрій підвладні море і суходіл, на честь англосакса, який перевершує всіх і тому підкоряє собі інші народи й раси. Роман ще раз продемонстрував непослідовність життєвих позицій письменника. Цьому є пояснення. Лондон звик боротися за себе, покладатися лише на власні сили, перемагати лише власною мужністю, винахідливістю, витримкою — тільки своїми особистими якостями. І його особистих якостей виявилось достатньо, аби примусити суспільство зважати на нього, відвести йому гідне місце серед людей. Забувати про це, звичайно, не можна. Така правда життя, нехай і пов'язана з винятковими особистими достоїнствами цієї незвичайної людини, переважно і диктувала йому погляд на світ і на його проблеми. Ті філософські і наукові трактати, що їх Джек вивчає, що ни-

ми захоплюється, відкриває для себе, а згодом підтримує і пропагує привселюдно,— це тільки підтвердження поглядів, продиктованих його особистим життям, що й стало для нього основним виміром світу і залишилось таким на завжди.

Джек Лондон активно прагне до філософського осмислення життя, вважаючи його необхідним компонентом письменницького ремесла. В статті «Про письменницьку філософію життя» (1903) він писав: «Коли ясно мислиш, і писати будеш ясно; якщо думка твоя благородна — і твір буде благородним... Якщо ж знання твої уривчасті і несистематичні, чи зможеш ти знайти слова місткі і точні? І чи пощастить тобі без головної філософської ідеї-організатора побудувати з хаосу щось цільне? Чи може бути точним твоє передбачення і аналіз? Чи буде у тебе справжній критерій, що дозволить орієнтуватися у власному матеріалі, визначити значення кожної його зернинки? А без усього цього чи можеш ти взагалі являти собою інтерес як особистість? Чи зможеш запропонувати щось свіже, нове цьому пересиченому світу?»¹

Лондон старанно вивчає праці Дарвіна, Мальтуса, Сміта, Рікардо, Гоббса, Локка, Спенсера, Лейбніца, Ніцше, Геккеля та інших з антропології, біології, економіки, історії, філософії.

Спочатку Лондон відкрив для себе вчення Чарлза Дарвіна. Його вразило, що в усьому живому світі йде безперервна боротьба за життя, боротьба, в якій найсильніший диктує свої

¹ Цит. за кн.: Ф. Фонер. Джек Лондон — американський бунтарь, с. 67.

закони. Його особистий досвід теж засвідчував: в суспільстві потрібні неабияка сила, сміливість, мужність, вміння ризикувати для того, щоб вийти переможцем з битви життя. Вчення Спенсера, Геккеля, які переносили основні положення дарвінізму на форми і закони існування людської спільності, ігноруючи її специфіку, її особливості, стали для Лондона дальшим кроком у науковому пізнанні світу.

Зерна соціального дарвінізму падали в добрий ґрунт — сильний юнак, індивідуаліст, сповнений віри в себе, хотів жити; життєлюб прагнув користуватися усіма радощами життя сьогодні, тепер, а тому і приймав, всотував у себе вчення, які підтримували його настрої.

З часом прийшло усвідомлення специфічно людських законів і норм існування. Воно було пов'язане з оволодінням соціалістичним вченням і світосприйманням, глибоким проникненням у сутність суспільних процесів. Проте суперечливість у світосприйманні письменника залишилась назавжди. Вона фактично і привела його у сорок років до трагічної смерті. І про цю його суперечливість необхідно пам'ятати, аналізуючи кожний його крок, кожний роман, кожне висловлювання.

ЮНИЙ СОЦІАЛІСТ

Лондон у молоді роки справляв незабутнє враження на тих, кому довелося зустрічатися з ним. «Переді мною був юнак десь років двадцяти двох,— згадує Анна Струнська.— Я побачила бліде обличчя, осяяне великими блакитними очима, облямованими темними віями, і прекрасний рот... Уявіть ще контури щік, ма-

сивну шию при хлопчачому вигляді. Брови, контури щік, ніс були грецькими. Його зовнішність вражала вишуканістю і атлетичною силою, хоча на зріст він був замалий для американця...»¹

Анна Струнська — дочка російських емігрантів, в домі яких збиралися соціалісти. І вона сама, і її чоловік У. І. Уоллінг були членами і діячами американської соціалістичної партії. З Лондоном Анна познайомилася на зборах партії в Сан-Франціско наприкінці 1899 року. В ці роки Джек виступає активним пропагандистом ідей соціалізму. Без будь-якої винагороди він пише статті і памфлети для соціалістичної преси (це при тому, що праця літератора займає в нього не менш, як десять годин щодня), виступає з лекціями про соціалізм у різних аудиторіях.

Як згадував потім його молодший сучасник, соратник по соціалістичному руху тих років Ептон Сінклер, «він здавався нам молодим богом, білявим північним богом із німбом навколо голови. Голос, який він піднімав на захист пригноблених, лунав, як труба»².

У наступні роки соціалістичні переконання Лондона зростали і радикалізувалися, а теми й ідеї соціалістичної революції ставали визначальними в окремих творах і характерними для усієї його творчості.

Популярність Лондона — переконаного пропагандиста соціалістичних ідей — була такою

¹ Цит. за кв.: Charmian London. Jack London. V. II. L., 1924, p. 323.

² Ептон Сінклер. Деньги пишут! М.—Л., 1928, с. 83.

великою, що оклендське відділення соціалістичної партії (після відокремлення від соціалістичної робітничої партії в 1901 році) висунуло його кандидатуру на виборах на пост мера міста. І хоча вибори не дали бажаних наслідків (Лондон зібрав усього 245 голосів), популярність його зросла ще більше, а головне — з роками в письменника зміцнювалося переконання в необхідності соціальних перетворень. Життя підтверджувало справедливість цих переконань.

Як же поєднувалася соціалістична діяльність Лондона з ідеями Геккеля і Ніцше, Спенсера і Кідда, ідеями, які, по суті, відкидали соціальну активність людини, можливість перетворення і революційної демократичної перебудови суспільства? Хоч це й дивовижно, проте поєднувалася.

Звернімося ще раз до стосунків Джека Лондона з Анною Струнською, з якою він приятелював, якою був зачарований як жінкою і ще більше як людиною незвичайної чистоти і етичної цілісності.

Дружба, духовне спілкування з Анною Струнською знайшли вихід не тільки у відвертих розмовах, листуванні, що тривало кілька років, а й у спільній творчості. Струнська і Лондон пишуть і видають філософсько-літературний діалог про взаємини чоловіка і жінки в суспільстві — «Листи Кемтона і Уейса». Твір цей оцінюється по-різному. Марксистський критик Філіп Фонер, який написав книгу про Лондона — американського бунтівника, вважає, що «Листи» продемонстрували відсталі погляди Лондона на роль жінки в суспільстві. І це слушно. Але разом з тим у «Листах» є багато

доречних і цікавих спостережень письменника над життям і проблемами взаємин людей, над природою людини, котра перебуває в умовах певного суспільства.

«Хочеш знати, хто я такий? — писав Джек Анні.— То зрозумій: я теж був мрійником... Але дуже рано, мені було всього дев'ять років, я відчув на своєму плечі важку руку життя. Відтоді тягар цей завжди при мені. Я залишився чуйним, хоч і облишив прекраснодушність. Життя зробило мене практичним, таким, яким мене тепер знають,— різким, жорстоким, прямолінійним. Воно навчило мене розум ставити над уявленням, людині розумній віддавати перевагу перед емоційною...»¹

Лондон, як сильна особистість, прагне конкурувати з капіталістами на їхньому ж терені, «воювати» їхнім знаряддям. Він прагне довести, що і пролетар, людина з низів, може виділятися розумом, енергією, які забезпечують просування суспільними сходами. І ось тут ми знову стикаємося з дивовижним фактом: Лондон намагається якось поєднати марксизм із ніцшеанством. Так, він визнає нерівність людей за фізичними, розумовими та іншими якостями; так, він визнає право сильного бути господарем життя. Але він вважає, що сильний має спрямувати свої зусилля не на руйнування і підкорення слабшого, а на побудову суспільного ладу, який задовольнить не гільки сильних, а й слабких. А тому намагається, будучи соціалістом, «входити» як рівний у капіталістичну систему і вважає таку позицію єдино

¹ Цит. за кн.: Ф. Фонер. Джек Лондон — американський бунтарь, с. 74—75.

можливою і правильною для людини свого типу — для сильного і мужнього англосакса. «Ця його мрія,— згадувала потім Струнська,— в самому її зародку, ще до того, як вона почала розвиватися, була мені огидною. В особистостей по-справжньому великих, думала я, справжніх соціал-демократів, просто ніколи не повинна зароджуватися думка про те, щоб домагатися багатства, власного успіху. Адже кожний, хто користується вигодами старого порядку, самим ходом своїх думок і дій певною мірою стає причинником цього порядку. Ми постійно сварилися через усе, що було з цим пов'язане, та не він як особистість був причиною наших сварок, я ніколи не ставила під сумнів його людські якості — благородство, сердечність, чистоту натури,— ні, йшлося про принципи і ідеї, якими він збирався керуватися в житті. Я вважала, що вони не гідні його; вони здрібнювали його і, врешті, загрожували не залишити нічого від його моральних сил і величі»¹.

1902 року Асоціація американської преси запропонувала Лондону поїхати кореспондентом на англо-бурську війну. Джек погодився. Та, поки добрався до Англії, війна закінчилася, бури склали зброю. Лондон залишився в англійській столиці подивитися коронацію короля Едуарда. Та не коронацію описує Лондон у своїх нарисах про життя британської столиці. Вони називалися «На дні прірви» (1903), і темою їх стало життя лондонського дна, ізгоїв та паріїв, серед яких було чимало людей і сильних, і талановитих, і які все ж таки опинилися на задвірках цивілізації.

¹ Joan London. Jack London and his time. An unconventional biography. N. Y., 1939, p. 217.

Для книжки нарисів Лондона характерні три фактори: переконливість і точність розповіді, відповідність реальним обставинам у зображенні життя лондонських нетрів. Письменник провів у них кілька місяців, перетворився на бродягу. Він прожив цей час не екскурсантом, а рівним серед знедолених, цілком поділяючи їхнє життя. Звідси і друга риса книги — співчуття пригніченим і знедоленим, яких життя загнало на дно. І, нарешті, третя риса — пристрасність дослідника суспільного життя, який шукає відповіді на питання: чому в серці однієї з найбільших, найбагатших, наймогутніших імперій голодні, вбогі, знедолені, підвладні усім хворобам, безпомічні перед світом, позбавлені перспектив існування, овіяні всіма вітрами і дощами чоловіки, жінки і діти вимушені збирати на смітниках жалюгідні, брудні покидьки?! Порівнюючи життя цивілізованої столиці з голодним існуванням дикунів, Лондон віддає перевагу останньому, тому що там усі рівні і ніхто не винен, коли через природні умови страждає плем'я. У світі цивілізації, де за допомогою машини одна людина може прогодувати десятьох, голод — це порушення природного стану суспільства, і винен у цьому його соціальний і політичний устрій, — такий висновок автора, мотивований фактами, особистими спостереженнями. Непотрібні й кинуті напризволяще, оточені презирством, ці нещасні, вимушені продавати підприємцям плоть і кров, розум і душу, гинуть у безнадії. Якщо це все, що цивілізація може запропонувати людині, то вже краще повернутися до первинного стану, краще переселитися в пустелі й ліси, жити в печерах і

кочувати з місця на місце, ніж бути людьми машинного віку і жити на дні прірви.

Через багато років по смерті Лондона американські буржуазні літературознавці намагалися, виходячи з таких зіставлень письменника, трактувати його творчість як заклик назад, до дикунства. Так, один з найвідоміших ортодоксальних буржуазних літературознавців Америки Альфред Кезін писав: «Найсильніше прагнення Лондона — повернути назад від капіталізму, повернутися в більш простий і доступний світ примітивного фронтиру»¹.

Сучасники Лондона трактували його творчість інакше. Головним для них був той заклик до справедливої перебудови суспільства, який чітко і переконливо прозвучав у книжці молодого письменника. Автор «На дні прірви» стає одним з найпопулярніших соціалістів країни. Починається другий етап його життя і творчості.

НА НОВОМУ ЕТАПІ

Другий період життя Лондона пов'язаний із скандалом, що виник через розлучення письменника. Одружившись в 1900 році з Бетті Мадден, яку він не любив і яка, виходячи за Джека заміж, теж його не любила, Лондон вчинив так, як це іноді роблять люди, коли одружуються, керуючись лише міркуваннями здорового глузду: Бетті була розумною, лагідною, здоровою дівчиною. І невдовзі розігралася сі-

¹ Alfred Kazin. On native grounds. An interpretation of modern American prose literature. N. Y., 1942, p. 110.

мейна драма. Батько двох маленьких дочок, Джек Лондон захопився іншою жінкою — Чарміан Кітредж — і заради неї залишив родину. Розлучення принесло йому багато неприємностей. Одразу ж після розлучення він одружується з Чарміан Кітредж, жінкою енергійною і сильною, яка до самої смерті письменника залишалася його вірним супутником.

Може, для того, щоб пом'якшити скандальну ситуацію, а може, гнаний своєю природженою пристрастю все знати і бачити на власні очі, Лондон у 1904 році вирушає військовим кореспондентом на російсько-японську війну. Поїздка була невдалою. Спочатку Джек захворів, потім японці всіма засобами заважали кореспондентам, не допускаючи їх на фронт. Тоді Джек без дозволу властей з ризиком для життя відправився на джонці на фронт, через що потрапив до японської в'язниці, ледве вибрався звідти і знову тяжко захворів. Взагалі переживань було багато. Проте публікації з цієї чужої для нього війни не додали йому слави.

1903 року спочатку в журналі «Сатердей ів'нінг пост», а потім окремим виданням вийшла краща з анімалістських повістей Джека Лондона «Поклик предків». Це була нехитра оповідь про життя собаки Бека. Чудовий, породистий пес, що виріс у теплій Каліфорнії, в родині, де його любили, в умовах, що їх створюють своїм улюбленцям заможні люди, зрадливою долею був занесений на далеку Північ і став їздовим собакою. Бек проходить через руки різних хазяїв, і люди в ставленні до тварини виявляють свою сутність. «Герой» повісті, ставши одним з найкращих, найсильніших собак, найпристосованішим до суворого життя Півночі, його умов,

нарешті потрапляє до хазяїна, для якого собака — справжній друг. Але з кожним роком Бек сильніше відчуває «поклик предків» — могутній поклик природи, що веде його назад, до життя дикого, природного. І, нарешті, після смерті хазяїна, не в силі протистояти «поклику предків», він приєднується до вовчої зграї. Як бачимо, сюжет цієї повісті нехитрий, і така ж нехитра її композиція. Лондон-оповідач взагалі не вирізняється вишуканістю сюжетних переплетень й ускладненістю композиційних конструкцій. Кращі з його оповідань побудовано на міцному сюжетному стрижні, який в граничній ситуації об'єднує навколо себе дійових осіб і надає їм можливості за короткий відтинок часу найповніше розкрити себе. Композиція лондонівських оповідань — низка подій, що поспідовно розгортаються у певному часовому відтинку. Такою є структура і «Поклику предків». Але в цю нехитру структуру вміщено цілу гаму почуттів, які передано лаконічно і переконливо через концентрований опис «вчинків» Бека.

«Поклик предків» явно розрахований на сприйняття тих, хто вже знайомий з попередніми творами письменника, де досить докладно описано обстановку, пейзаж, місце, в яких минає нове життя Бека. В повісті часто просто називається шлях, що ним прямує собача запряжка.

Так само мало зупиняється Лондон на описі чергових хазяїв Бека — вони характеризуються тільки через ставлення до тварин. А втім, цього цілком досить, щоб читач склав уявлення про них, тут проявляється людська доброта, справедливість, дбайливість, почуття обов'язку та

інші якості, що є критерієм оцінки людської поведінки для Джека Лондона.

Головну увагу письменник зосереджує на «психіці» Бека. І оскільки собака не може передати її ні в діалозі, ні в монологі, ні в своєму «потопі свідомості», то автор вдається до описів, що завжди тонко, чітко, просто передають природні реакції, з яких складається психіка собаки. Тому читачі будь-якого віку всіх країн світу вже багато десятиріч з великим напруженням стежать за переживаннями Бека і тих, з ким йому доводиться зустрічатися в житті. Шлях його — від випещеної бездумної істоти до гордого своєю працею, своєю міццю і силою, своєю мужністю і сміливістю собаки, який у справжньому трудовому житті пізнає ціну любові, ненависті, ніжності, дружби, — все це і розповідь про тварину, і водночас цілком позбавлена алегорії розповідь про людей. Життя собаки ніде і ні в чому не зближується і не зіставляється з життям людини. Але їхні життя включено до однієї системи живої природи, яка диктує спільність законів і моральних принципів для всіх біологічних організмів. Саме ця думка є головною в оповіданнях Лондона. В розповіді про Бека, як і в північних оповіданнях, Лондон стверджує закони мужності, чесності, працьовитості, товариськості. І цим — так само, як і місцем дії, і багатьма іншими компонентами, — повість органічно включається до того єдиного ряду, який представляє собою «північна одіссея» письменника.

Простота й епічність робили повість «Поклик предків» одним з кращих творів Лондона. Досить згадати вирішальну бійку за першість між Шпіцом, колишнім ватажком собачої запряжки,

і Беком, котрий претендував на першу роль. Задовго до неї Лондон готує читача до правильного сприйняття цієї сцени, тому що вона — вершина життя Бека. То змальовується бій між собаками, коли Беку довелося вперше познайомитися з жорстоким, безжалісним законом природи, за яким слабший має загинути. Потім описуються нескінченні дрібні сутички між величезним білим Шпіцом і Беком, який починає відчувати свою силу. Нарешті, і сама бійка — вночі, в білій тиші, в тісному колі собак, котрі ладні вцепитися зубами в переможеного. І ось уже почуття торжества переповнює Бека-переможця...

Думка про зв'язок з предками, на якому весь час наголошує письменник в міру того, як Бек наближається до природного для себе стану, стану дикого хижака, поглиблює зміст повісті, надає їй об'ємності, підтверджує провідну авторську думку: природа створила Бека шляхом багатовікового добору, при якому в кожній генерації виживає тільки найсильніший. І оскільки мова йде про собаку, ця думка правильна, і картина бачення і сприйняття світу, змальована письменником, стає переконливою, захоплюючою, вражаючою — художньою.

Глибшому висвітленню цієї картини служать і численні образи собак. Повість не перенасичена ними — вони з'являються тільки тоді, коли починають «спілкуватися», потрапляють у сферу інтересів і бачення «головного героя». Але вони всі різні і характеризують один спільний закон еволюції природи з різних боків. А крім того, створюють враження складності й різноманітності живого життя, допомагають

зобразити собаче «суспільство» таким же багатогранним, багатоліким, суперечливим, як і спільність людську. Написана майстерно, витримана в єдиному ключі, повість «Поклик предків» має багато художніх достоїнств і залишається одним з кращих лондонівських творів анімалістського циклу.

РОЗВІНЧАННЯ НІЦШЕАНЦЯ

Наступний великий твір цього періоду — роман «Морський Вовк» (1904), — хоча й хибно інтерпретований більшістю критиків, мав великий успіх у читачів. Він приваблював цікавим сюжетом, прекрасними і точними описами моря, захоплював філософською насиченістю, зацікавлював яскравою постаттю головного героя. Такі твори, як «Поклик предків», «Морський Вовк», зробили ім'я автора ще популярнішим. «Морський Вовк» розвінчує ідеал ніцшеанського героя, ідею надлюдини.

Роман написано від першої особи — Гемфрі Ван-Вейдена, джентльмена, забезпеченої людини, вченого і книжника, що цілком випадково потрапив у морську катастрофу, а потім на піратський корабель, до капітана Вовка Ларсена — жорстокого, бездушного егоїста, проти якого зрештою повстає команда. Обставини склалися так, що оповідач стає помічником капітана, багато чого вчиться в жорстокого життя і, здійснивши втечу з корабля, рятується, власними руками відремонтувавши знайдений розбитий корабель. А Вовк Ларсен гине від самотності і невідомої хвороби. Сюжет цього роману романтичний і нагадує американські морські романи минулого століття. Та сутністю твору

стає не уславлення, а розвінчання героя-романтика. Письменник не раз підкреслює незвичайну силу, незвичайний розум, незвичайну обдарованість Вовка Ларсена, його своєрідну красу. Та позитивні риси Ларсена — це тільки його ділові якості, вміння майстерно володіти кораблем. Що ж до його стосунків з людьми, то тут усіяко підкреслюється бридка сутність його грубої, безжальної, егоїстичної натури.

У переконаннях Ларсена змішалися ідеї Ніцше і Достоевського, хоча жоден з них у романі не згадується,— всі літературні дискусії, що відбуваються на кораблі, про англійську класичну літературу, про поезію. Але роздуми про зруйновану віру в бога, про аморальність людини, яка втратила всі критерії, надто близькі до «Братів Карамазових» Ф. Достоевського. Важко не помітити цієї спорідненості. Проте, торкаючись проблем добра і зла, їхнього співіснування в людській природі й різних варіацій цих категорій у світі, російський письменник дуже далекий від їх ніцшеанського тлумачення. Так, і віру в бога зруйновано, і безсмертя душі не існує. Але ж доброта і людяність залишаються як самодостатні категорії, без яких нема людського існування як такого. Ось, власне, що стверджує Достоевський.

Ніцше, поховавши бога, створює свій ідеал надлюдини, «білявої бестії», для якої можливо і приступно все, на що вистачає сили.

Вовк Ларсен Лондона нагадує ніцшеанського героя. Проте в створенні цього образу письменник іде своїм шляхом. Ніцше проголошує панування надлюдини над буржуазною сірістю, буденністю, безбарвністю, знеособленням. Це

досить своєрідна критика капіталізму з позицій віджилого минулого, з позицій аристократії, що поступово гине. Ніцшеанець Лондона — герой типово американський. Він вийшов з самих низів, вистояв у життєвій боротьбі і повірив у свою силу. Проте Лондон безжально розвінчує жорстокість героя, його антигуманізм, протиставлення себе людству, зневагу до людей і, зрештою, вбиває його. Письменник не раз наголошував, що «Морським Вовком» він різко критикував образ ніцшеанця. Вже наприкінці життя Лондон нагадував своєму видавцеві: «Я був, як ви знаєте, у протилежному інтелектуальному таборі з Ніцше»¹. І все ж розвінчати ніцшеанця переконливо й органічно Лондону не вдалося.

Вовку Ларсену в романі протиставлено Гемфрі Ван-Вейдена — вченого-гуманіста, людину освічену, мудру, мужню, добру, що протягом роману проходить важку школу життя, і його подругу поетесу Мод Брустер. Образи цих героїв не відзначаються художньою досконалістю, переконливістю, життєвістю. Для Мод Брустер, як змальовує її Лондон, — сильної, глибокої, талановитої людини, — було б природніше поохотити непересічного героя — Вовка Ларсена, стати трагічно нещасною у вічній боротьбі з його злим началом, піти за ним, плекаючи надію спрямувати його на шлях добра, ніж захопитися витонченим, подібним до неї, Гемфрі Ван-Вейденом. Проте Лондон «єднає» її з Гемфрі, аби ще і ще раз підкреслити відразу до Ларсена. Що ж до Гемфрі, то його ідеальність нікого не переконує: адже він сам розповідає

¹ Letters from Jack London, p. 361.

про себе, а тому, звичайно, не може бути об'єктивним.

Існує думка, що видавці примусили письменника написати щасливий кінець. Але річ не тільки в цьому. Різко критикуючи свого героя Вовка Ларсена, Лондон не може розвінчати його переконливо. По-перше, тому, що письменник протиставляє Ларсену абстрактний гуманізм своїх благородних героїв. Але об'єктивно, може, й попри бажання письменника, роман показує немічність і непослідовність абстрактного гуманізму, його нездатність протистояти вовчим законам капіталістичного суспільства. По-друге, Лондону буквально доводиться «вбивати» Ларсена — капітан піратів умирає від якоїсь нікому не відомої хвороби, яка просто символізує його ворожість життю, бо об'єктивних умов для загибелі «вовка» в капіталістичному суспільстві не існує, тому що він і є найбільш концентрованим виразником цього ж таки суспільства, самої його сутності.

Тож спостереження над романом «Морський Вовк» приводять до висновку, що письменник, працюючи над ним, мав на меті викрити ніцшеанство, але зробити це органічно і художньо переконливо не спромігся, тому що сам не до кінця визволився з-під влади індивідуалізму. А залишаючись на позиціях індивідуалізму, неможливо розвінчати крайній його вияв — ніцшеанство. Роман ще раз засвідчив суперечливість у поглядах Джека Лондона.

У ВИРІ ЖИТТЯ

Період 1902—1906 років дуже активний у житті Лондона-соціаліста. Його обирають головою студентського соціалістичного товариства,

він виступає із статтями в газетах і журналах, з доповідями в різних клубах, об'їжджає з лекційним турне всю країну. І незалежно від того, яка тема лекції, Лондон звертається до будь-якої аудиторії лише з розмовою про соціалізм.

Ще в 1902 році Лондон пише есе «Бажане: новий закон розвитку», де засуджує принцип конкуренції, який ґрунтується на несправедливому устрої суспільства (раніше він отожднювався автором з біологічним законом). Засуджуючи принцип соціальної нерівності, Лондон проголошує ХХ століття ерою простої людини, що прийшла на землю. «Це неминуче, неминуче тому, що проста людина потребує цього. Двадцятий вік, каже проста людина, це її день, зоря нового часу простої людини»¹.

Прискорити прихід цього нового дня, зорі нового часу можна лише шляхом революції — ось що стверджує в своєму есе Джек Лондон. Тут же змальовано і картину майбутнього повстання, яка потім докладно висвітлюватиметься в художніх творах письменника. «Раптово, ніби удар громовиці серед ясного неба, зупиниться промисловість. Від океану до океану колеса великого ланцюга залізниць не будуть рухатися. Чверть мільйона гірників полишать кайла і кинуть виклик сонцю своїми мертвотно блідими обличчями. Зупиниться вуличний рух великих міст, і в миттєвій тиші замре гуркіт машин на величезних підприємствах. Запанує тривога і паніка. Почнуться підпали і вбивства. Голосіння вночі і раптова смерть. Спокій

¹ Ph. Foner. Jack London — American rebel. N. Y., 1947, p. 433.

мирних міст порушать постріли рушниць і бабахання гармат, і серця здригнуться від вибухів. Запанує метушня. Телеграфний зв'язок між урядом і районом повстання перерветься.

Керівні діячі держави будуть похмуро роздумувати і бідкатися, а губернатори штатів благодіяти допомоги. З'являться загони міліції і війська, і вулиці наповняться гулом важких кроків озброєних людей. Потім зберуться окремі та об'єднані конференції керівників промисловості і керівників праці. І тоді, нарешті, все втихомириться, і пам'ять про це буде нагадувати поганий сон».

Через два роки після поразки соціалістів на виборах, а головне — завдяки урокам російської революції 1905 року, уявлення Лондона про можливість перемоги збройного повстання стали більш зрілими і реалістичними. Тоді вже він зрозумів, що «керівники промисловості» нізащо не складуть зброї, не підуть на поступки, а «керівники праці», в свою чергу, не зможуть і не захочуть приймати дрібних поступок.

За подіями в Росії Лондон стежив досить уважно. Цьому сприяло і знайомство з Анною Струнською, і гаряче захоплення російською літературою, яке завжди було йому притаманне. Він вітає творчість Горького, цього співця знедолених і пригноблених, який пізнав правду життя і доніс її до своїх читачів. Аналізуючи «Фому Гордєєва», Лондон писав: «Це життєва правда, і майстерність Горького — це майстерність реаліста. Але його реалізм більш дійовий, ніж реалізм Толстого або Тургенєва. Його реалізм живе і дихає в такому пристрасному пориві, якого вони рідко досягають. Мантія з їх-

ніх плечей впала на його молоді плечі, і він обіцяє носити її із справжньою гідністю»¹.

Лондон не називає горьківський реалізм соціалістичним, але ті новаторські риси, про які він пише, свідчать про метод соціалістичного реалізму, до якого тоді наближався і сам письменник, особливо в «Залізній п'яті».

«Ця книга,— каже він про «Фому Гордєва»,— не з приємних, але це блискучий аналіз життя, не життя взагалі, але життя сучасного нам суспільства; ця книга не радісна, але і в житті сучасного суспільства мало радощів. Закривавш книгу з почуттям щемливої туги, з огидою до життя, сповненого «брехні і розпусти». Але це цілюща книга. Суспільні виразки показано в ній з такою безстрашністю, намальовані красоти здаються з пороку з такою нещадністю, що мета її не викликає сумнівів — вона стверджує добро. Ця книга — дійовий засіб, щоб збудити сплячу совість людей і прилучити їх до боротьби за людство». Ті ж самі слова можна сказати про кращі твори самого американського письменника-реаліста.

Роки найбільшого творчого злету Лондона водночас є і періодом його найбільшої активності як члена американської соціалістичної партії. Тогочасна соціалістична партія не була революційною організацією в прямому значенні. Її ряди поповнювалися в основному дрібнобуржуазною інтелігенцією, і діяльність її було спрямовано головним чином на передвиборну боротьбу. Великий успіх соціалістів на виборах 1904 року пояснювався не тим, що більшість

¹ Джек Лондон. Собрание сочинений в семи томах, т. 5. М., Гослитиздат, 1955, с. 637.

з цих 35 тисяч, які подали свої голоси за кандидатів партії Юджіна Дебса і Бена Генфорда, виражала таким чином свій протест проти політики двох пануючих партій. Несподіваний успіх на виборах окрилив соціалістів і водночас послабив їхні класові позиції в боротьбі. Більшості членів партії почало здаватися, що для утвердження соціалізму в країні не потрібні криваві класові бої, що справедливість і рівність можна ствердити парламентським шляхом.

З перших кроків у партії Джек Лондон за своїми поглядами, переконаннями різко відрізнявся від реформістської соціалістичної більшості. Недарма соціалістичний орган «Інтернашнл соушеліст ревію» писав про нього: «Лондон завдає стільки клопоту, тому що він несхожий на звичайного літератора-соціаліста. Неважко назвати з півдюжини відомих письменників останнього десятиріччя, які дозволяють вважати себе соціалістами, але соціалізм їхній найчастіше є чимось таким м'яким і невразливим, що навіть не викликає невдоволення в їхніх друзів-капіталістів. Лондон же справжній пролетарський бойовий соціаліст. Його соціалізм,— як і все в ньому,— бойовий, зрілий, воювничий і справжній»¹.

Про непримиренність класових позицій Джека Лондона свідчать насамперед його виступи в пресі. «Так, соціалізм небезпечний, і я найменше хочу заперечувати це,— писав він в 1905 році в передмові до збірки «Боротьба класів».— Він має намір винищити, вирвати з корінням усі капіталістичні інститути сучасного

¹ „International Socialist Review“, 1908, april.

суспільства. Соціалізм — це революція такого розмаху і такої глибини, яких ще не знала історія. Зачудованому світу він демонструє нове явище — організований міжнародний революційний рух. Для буржуазної свідомості класова боротьба є чимось страхітливим і ненависним, але соціалізм — це і є класова боротьба між бідняками-робітниками і заможними хазяями робітників в усьому світі. Перше положення соціалізму і стверджує те, що ця боротьба носить класовий характер. Робітничий клас за законами суспільного розвитку (інакше кажучи, за самою своєю природою) має повстати проти капіталістичного панування і повалити клас капіталістів. Ось яку загрозу несе соціалізм! І, заявляючи про це і запрягаючись йому у відданості, я охоче приймаю усі можливі наслідки...»

Революційна думка письменника особливо активізується під впливом першої російської революції. Кореспонденції, розповіді про події 1905 року в Петербурзі і Москві Лондон дістає з перших рук: у цей час у Росії перебуває Анна Струнська. 20 січня 1905 року, звертаючись більш ніж до трьохтисячної студентської аудиторії з промовою «Про революційний дух американського пролетаріату», Лондон говорив: «Дивлюсь я сьогодні на університети моєї країни і бачу студентів, що залягли в сплячку перед лицем всіх тих жахливих фактів, які я навів, сплячку в розпал найвеличнішої з революцій, які будь-коли відбувалися в світі. О, це дуже сумно. Нещодавно революції починалися, набирали сили й спалахували в Оксфорді. Сьогодні російські університети охоплені революційним спалахом. І ось я звертаюсь до вас,

університетські студенти: ви, чоловіки і жінки в розквіті життєвих сил, ось вам Справа, яка волає до ваших романтичних ідеалів. Відгукніться на цей заклик! Ставайте в ряди борців! Організуйтеся! Весь світ з презирством ставиться до боягузів Прочитайте наші книжки. Воюйте з нами, якщо ви не згодні з нами. Але в ім'я всього, що є на світі мужнього і сильного, покажіть, на що ви здатні! Ставайте у шеренги! Організуйтеся, — кажу я»¹.

Джек Лондон закликав не тільки морально, а й матеріально підтримати російську революцію. «В січні 1905 року по всій Америці соціалісти влаштували масові мітинги, щоб привітати своїх повсталих російських товаришів-революціонерів, — писав він у статті «Революція», — і, головне, «наснажити м'язи» їхній боротьбі, збираючи гроші та пересилаючи їх російським провідникам.

І заклик зібрати гроші, і схвальне його сприйняття, і сам текст заклику разюче наочно засвідчують міжнародну солідарність робітників»². Якими б не були безпосередні наслідки російської революції, — говорилося у відозві, — соціалістичній пропаганді в цій країні вона дала такий могутній поштовх, якого не знає історія сучасних класових воєн. Героїчна боротьба в Росії ведеться виключно самими робітниками під ідейним керівництвом соціалістів, а це ще раз доводить, що класово свідомий пролетаріат став авангардом всього визвольного руху сучасності. Не варто забувати, що сам Джек

¹ Джек Лондон. Революция. Л., «Мысль», 1925, с. 65.

² Джек Лондон. Избранное. М., Гослитиздат, 1951, с. 699—700.

Лондон був у комітеті, який у відозві так політично зріло оцінив російську революцію і намагався подати їй якомога більше реальної допомоги.

Виступи на мітингах і в пресі, в яких пропагувалися такі радикальні ідеї, викликали обурення реакції. Письменника називають майже ворогом американського народу, перекручуючи при цьому його слова, вдаючись до засобів, не гідних чесної боротьби. Вся ця кампанія не змогла залякати письменника, проте негативно вплинула на ставлення видавців до його творів: вершинний твір Лондона цього періоду — роман «Залізна п'ята» — вперше було надруковано тільки в лютому 1908 року.

«Залізна п'ята» — перший і найсильніший твір американської соціалістичної літератури. Це не раз підкреслювали діячі пролетарського руху. Так, вождь англійського пролетаріату Гаррі Полліт визнавав: «Те, що я читав «Залізну п'яту» ще юнаком, дуже сприяло зміцненню моєї віри в соціалізм і робітничий клас, тому що ця віра стала непохитною»¹. Найсуттєвіше в цьому романі підкреслював А. В. Луначарський: «Деякі його повісті, особливо великий роман «Залізна п'ята», мають бути віднесені до перших творів істинно соціалістичної літератури»².

А. В. Луначарський високо оцінював роман тому, що ним Лондон вносив у літературу усвідомлену соціальну критику підвалин існування

¹ Harry Pollit. The Iron Heel.— „Challenge“, 1955, № 46.

² А. В. Луначарский. Собрание сочинений в восьми томах, т. 4. М., «Художественная литература», 1964, с. 328.

буржуазної держави. Не викликає сумніву, що письменник, працюючи над романом, вважав це основним своїм завданням. На його розв'язання спрямовано не тільки сюжет, а й численні «коментарі видавця», з яких складається буквально популярна енциклопедія суспільно-політичного життя початку віку. Пояснюється в тексті, що таке пролетаріат, яких форм набирає класова боротьба, що таке приватна власність і в чому основи корупції тощо. Змалюванню суто класової соціальної боротьби підпорядкована і художня тканина роману. В творі розповідається про події майбутнього, але він дуже віддалено нагадує фантастичні романи, традиційні для американської літератури. І в «Мандрівнику з Альтрурії» Беллами, і в «Погляді назад» Гоуелса описано майбутнє суспільство так, як його уявляли собі письменники. Вони розповідають про перемогу добра і справедливості в майбутньому, про більш гуманне суспільство. А Лондон зображує майбуття як законне і пряме продовження ладу, який панує в сучасності, як логічне завершення організації суспільства, яка існує тепер. В епоху, коли класові виступи в Америці були не дуже активними, а тільки почали набирати політичного характеру (соціалісти вперше виставляли своїх кандидатів на виборах на початку століття) і в основному мали на меті організацію профспілок та боротьбу за поліпшення економічних умов, Лондон зобразив монополії, які дійшли меж свого можливого розвитку, тієї стадії, коли об'єднаний капітал виступає в збройній боротьбі проти об'єднаної праці. І тут уже буржуазія скидає з себе лицемірну маску абстрактної гуманності й видимість людинолюбства і відкри-

ває своє справжнє обличчя. Вона не визнає ні жалю, ні співчуття, коли йдеться про захист прибутків. Причому Лондон змальовує буржуазію на монополістичній стадії буржуазної держави, в якій уже втрачено всі демократичні досягнення і панує відкрита антинародність. Антигуманність, антилюдяність, антинародність цього суспільства в романі обговорюється у відкритих численних дискусіях, які веде його головний герой — робітничий лідер Ернест Евергард — зі своїми ворогами. Це він виступає одним з організаторів робітничих повстань, що їх монополісти, «залізна п'ята», топлять в крові.

Сцена другого чикагського повстання — одна з найбільш вражаючих не тільки в цьому романі, а й в усій світовій літературі. Треба було мати геніальність передбачення, глибоко проникнути в сутність капіталізму і його антилюдяної моралі, щоб так докладно передректи буремні події нашого часу, передати те напруження боротьби, яке несе в собі революція, те страшне озлоблення, готове змести з лиця землі все живе, що його викликає у володарів світу будь-яка спроба зробити життя справедливим. Зі сторінок книги прозирає американський фашизм середини століття, епохи Трумена і Маккарті, фашистська жорстокість і людина-ненависництво.

«Залізній п'яті» Лондон протиставляє трудовий люд, з його прагненням до справедливості, з його вмінням будувати і творити, з його здоровою мораллю і готовністю допомагати одне одному. Одразу ж треба наголосити, що основну увагу автор зосереджує на розв'язанні новаторської проблеми — створенні образу позитивного героя, ще не баченого доти в американській

літературі. Як згадують друзі і товариші Лондона, він писав свого Ернеста Евергарда, спираючись на риси трьох реальних, добре знайомих йому людей. Один з них — Білл Хейвуд — постать неординарна, найяскравіша з усіх трьох прототипів. Ватажок робітників-гірників, безмежно відданий справі пролетаріату, він був героєм більш ніж п'яти американських романів. Безпідставно засуджений на двадцять один рік каторжних робіт, Білл у 1921 році зумів нелегально перебратися до Москви. Людина сильна і приваблива, Хейвуд справляв незабутнє враження на всіх, хто зустрічався з ним, у тому числі й на Лондона.

Але Ернест Евергард, звичайно, не копія Білла Хейвуда. Своєю незвичайною фізичною силою, важким життям, життям вихідця з бідної родини, який самотужки досяг вершин освіти і посів певне місце в суспільстві лише завдяки своїм особистим якостям, Евергард нагадує попередніх героїв письменника. Та якщо зовнішньо Ернест схожий на Вовка Ларсена, то внутрішньо він повна протилежність йому. Всю свою незвичайну силу, залізну витримку, зібраність і неабияку обдарованість Евергард поставив на службу трудовому люду. «Відважний борець, що мав тіло гладіатора й душу орла,— згадує його дружина Евіс,— він був чуйний і ласкавий зі мною, як поет. Та він і був поет, тільки поетичність його вдачі виявлялася не в словах, а у вчинках. Усе життя він співав Пісню про людину. Душу Ернестову переповнювала любов до людини, і цій любові він присвятив життя».

Людина незвичайних здібностей, що віддала їх служінню справі справедливості,— таким

приблизно був ідеал Лондона і таким він малює Евергарда. Інші образи явно програють поряд з ним. Капіталісти не лише жорстокі, а й короткозорі, пересічні. Та й робітники і їхні лідери поступаються Евергардові в силі та інших особистих якостях. Його образ явно ідеалізовано, та Лондон і не приховує цього, свідомо зображуючи його очима жінки, безмежно закоханої, очима дружини і подруги Ернеста — Евіс Евергард.

Евіс Евергард чимось нагадує Гемфрі Ван-Вейдена, сказати б, вже апробований образ оповідача: дочка університетського професора, людини високо освіченої, з розвиненим почуттям честі; вона — типовий продукт інтелігентського середовища, чия філософія ґрунтується на абстрактному гуманізмі. Її, так само як і Ван-Вейдена, перевиховує життя, але перевиховує інакше. Евіс сама має обрати свій життєвий шлях. Вона свідома учасниця боротьби за щастя знедолених, за справедливість, за рівність; сама проявляє ініціативу, вивчаючи побут робітників, закони суспільства, звичаї середовища, і, вже озброєна цими знаннями, точними і неспростовними, стає соратницею і другом Евергарда. І тільки тоді вона може належним чином оцінити незвичайні людські якості свого обранця.

Нотатки Евіс, що стосуються подій 1912 — 1932 років, видає через сім століть Ентоні Мередіт, який знайшов їх випадково. Йому нібито й належить суспільно-політичний коментар до тексту. З позиції Мередіта — людини, що живе в світі всепереможного братерства і справедливості, — влада олігархій, експлуаторський устрій і всі його породження здаються проти-

природними і страшними. Проте в Мередіта — історика суспільства — не викликає сумнівів той факт, що в минулому були війни і кров, що справедливість не можна було встановити мирним шляхом, що революції були неминучі.

Представляючи французькому читачеві переклад «Залізної п'яти» у двадцяті роки, коли соціалістичний рух в Європі фактично було зведено нанівець, Анатоль Франс звертався до передових робітників: «О ви, нащадки пролетаріату, о майбутні покоління, діти нового часу, вам доведеться битися, і якщо колись яка-небудь жорстока невдача приведе вас до сумнівів в успіху справи, ви піднесетеся духом, повторюючи слова благородного Евергарда: «Цього разу програно, але не назавжди. Чогось ми навчилися. Завтра повстання спалахне знов, мудріше й організованіше»¹.

Утвердження необхідності соціальної революції — це була новаторська ідея не тільки в творчості Лондона-романіста, а й загалом в американській літературі. В утопіях, фантастиках, написаних раніше, майбутнє зображалося як ера торжества братерства і справедливості. Але в жодній з них не стверджувалося збройне повстання як єдино можливий шлях встановлення справедливості. В робітничих романах — а в американській літературі на початку століття вже склалася традиція робітничого роману — прийнято було змальовувати робітників, їхню важку працю, сірі будні, моральні устої, працьовитість, але не прийнято було показува-

¹ Анатоль Франс. Собрание сочинений в восьми томах, т. 8. М., ГИХЛ, 1960, с. 759.

ти їхню можливу міць, що досягається організацією колективу. Власне, американське життя ще й не давало для цього достатньо матеріалу. Лондон виступив новатором у зображенні робітничого класу, його лідерів, сутності класової боротьби.

З іншого боку, слабкість соціалістичного руху в Америці тих років зумовила і певні хиби роману. Зокрема, однією з хиб є авторське зображення засобів і характеру революційної боротьби. Лондон змальовує професійних революціонерів як сектантів, змовників, що з підпілля керують настроєм мас і водночас намагаються проникнути в плани олігархії і вести терористичну боротьбу з нею власними силами. В цьому вони вбачають своє головне завдання. Звідси і їхнє ставлення до повстання (тут далось взнаки знайомство письменника з діяльністю російських народників): «У своїх планах ми відвели певне місце і неорганізованим юрмам людей з дна прірви. Їх ми думали напустити на палаци олігархів та їхні міста. Нехай руйнують і вбивають. Хай звір із прірви реве, а найманці та поліція ллють кров. Нехай дві небезпечні для нас сили зітнуться одна з одною, а ми тим часом без перешкод робитимемо своє діло й захопимо в свої руки весь механізм влади над суспільством».

Згадаймо, що всі учасники організації революціонерів в романі фактично є таємними агентами поліції «залізної п'яти». Та подвійна гра, що вони її ведуть, не тільки надає таємничості їхній діяльності й інтригує читачів роману, не тільки забезпечує героям свободу переїздити з місця на місце, а й відриває їх від життя

народу, яке вони тепер знають вже хіба що з пам'яті та через спостереження ззовні. Окремі елементи зверхності сильного одинака над натовпом відчуються і в цьому безсумнівно прогресивному творі соціалістичної літератури.

Проте згадані похибки ніяк не применшують того величезного значення, яке має цей перший по-справжньому соціалістичний твір американської літератури.

«Залізна п'ята» була найреволюційнішим з творів Лондона, може, найреволюційнішим романом в історії американської літератури. Вона перелякала не лише респектабельних власників солідного видавництва, а й деяких соціалістів: її проблематика була жагуче актуальною, і Лондон розв'язував її з принциповістю, що не знала жодних поступок.

Твір був по-справжньому новаторським передбаченням і разом з тим узагальненою до символіки картиною сучасності, пролетарським епосом і притчею, романом-документом і утопією. В іншому творі така різноманітність зображувальних засобів привела б до еклектики. Але у «Залізній п'яті» нема мозаїчності художніх планів, оскільки і документалізму, і узагальненості, і передбачення потребувала порушена Лондоном величезна тема. Це була тема Революції як необхідного і невідворотного наслідку всього суспільного розвитку. І тема небачених потрясінь, через які має пройти людство, перш ніж над руїнами капіталізму зійде зоря нової епохи — епохи Братерства людей»¹.

¹ А. Зверев. Джек Лондон. М., «Знание», 1975, с. 43.

Активна діяльність на ниві соціалістичного руху забирав в Лондона багато часу і сил. Але на нього лягали ще й численні родинні обов'язки. Треба було платити за утримання дітей і їхньої матері, годувати Флору з її прийомним сином. Великих грошей вимагав і власний дім. До того ж дружина ні за що не хотіла бути економною і практичною. В цей час Лондон починає втілювати в життя свою давню мрію — буде вітрильник, щоб обійти на ньому весь світ, побувати в диких, незайманих куточках землі, вдихнути свіже морське повітря, наблизитися до природи.

Для всього цього потрібні були гроші. Багато грошей. А джерело прибутків єдине — гонорари за нові твори. За таких умов не просто працювати з високою вимогливістю до написаного. Лише величезний талант і безмірна працездатність допомагають Лондону створювати в цей час кращі свої оповідання. Проте з-під пера письменника по різних журналах «розбігаються» в цей час і розважальні розповіді і романи, єдина мета яких — захоплюючий сюжет. Спочатку це тільки окремі творчі невдачі. Втім, їх стає дедалі більше.

А тим часом будівництво вітрильника «Снарк», яке тривало понад рік, вимагало великих затрат: замість запланованих семи тисяч доларів воно обійшлося в понад тридцять тисяч. Щоб покрити зростаючий борг, продавалося навіть ще не написане — майбутній роман, майбутні новели про тубільців з островів... Про те, як будувався «Снарк», як Джек мріяв мати не звичайний корабель, а міцний дім на воді, як

його обдурювали, а рахунок за роботу все зростав, а з ним зростали і борги, про напруження, впертість і прагнення будь-що здійснити давню мрію докладно розповідає американський біограф Лондона Ірвінг Стоун у книжці «Моряк у сідлі»¹. «Будівельна» епопея ще раз доводить дивну суперечливість натури письменника: впертість, незламна воля в досягненні поставленої мети... і брак тієї глибокої внутрішньої цілісності, яка тільки й спроможна дати талановитій людині справжню свободу самовиявлення.

Нарешті 2 квітня 1907 року недобудований, але вже ремонтований вітрильник був спущений на воду, і Джек з Чарміан вирушили в мандрівку. В дорозі дуже швидко з'ясувалось, що вітрильник має ще багато недоробок, що команда і капітан — родич Чарміан — не підготовлені до плавання. І все ж вони пливли, бо Джек усі функції корабельної обслуги перебрав на себе.

Здійснилися давні мрії Джека. Він побачив Гавайї, Маркізькі острови — найпрекрасніші місця, гаряче сонце, океанські пляжі, чудові долини, гірські стежки, містки через прірви... Приємною була не лише природа тих місць, у яких мріяв побувати письменник, що начитався Стівенсона і Кіплінга. Гостинний прийом жителів островів, прогулянки верхи, катання на дошках по океанських хвилях, риболовля, полювання, спостереження за екзотичним життям тубільців справили на Лондона незабутнє вра-

¹ Див.: И. Стоун. Моряк в седле. М., «Молодая гвардия», 1960.

ження. Чарміан, на щастя, була вірним і невтомним супутником.

У тогочасній пресі з'являються нариси Лондона, оповідання: «Тайпі», «Колонія прокажених», «Як ми знайшли дорогу», «Незрозуміле і страхітливе». Та Лондонів доробок цього часу не вичерпується лише оповіданнями і статтями, побудованими на враженнях від побачених земель, знайомств з новими людьми. Митець і під час мандрів продовжує художньо осмислювати досвід свого попереднього життя, теми, розпочаті в ранній творчості. Про це свідчать повість «До Адама» (1907) — роздуми про еволюцію життя, збірка оповідань «Дорога» (1907), центром якої стають дорожні пригоди і роздуми над ними письменника, збірка оповідань «Любов до життя» (1907), що є ніби продовженням «Північної одісеї», анімалістська повість «Біле Ікло» (1906).

Оповідання, що з них було складено збірку «Любов до життя», — це епізоди і сцени з життя Клондайку: невеличка епічна мініатюра «Оповідь про Кіша», психологічні новели «Шляхом примарного сонця», «На деннім постойі» — гострі, драматичні, насичені дією і емоціями. Гімном людині звучить оповідання, за яким і названо збірку, — «Любов до життя».

У білій безмовній північній пустелі людина бореться за своє життя. Без їжі, без патронів, щоб вполювати дичину, напівроздягнена, зі зламаною ногою, самотня перед великою, всесильною, безжальною природою, людина виявляється сильнішою за неї. Вона нездоланна в боротьбі за життя і є найвищим, найсильнішим, наймудрішим творінням цієї природи. Маленьке оповідання американського письменника

звучить гімном людській силі, мужності, нездоланності, незнищенності. Недаремно це був, за свідченням Н. Крупської, один з найулюбленіших творів В. І. Леніна.

До анімалістського циклу належить оповідання з цієї збірки «Рудий вовк», що є ніби окремим епізодом або начерком до повісті «Біле Ікло», яка створювалася майже в той самий час. «Біле Ікло» дуже близьке до «Поклику предків» — темою, ідеєю, «дійовими особами». Як і в ранньому творі, письменник описує життя собак на Півночі, майстерно передає їхню «психологію», через ставлення до собак зображує світ людини, водночас змальовує еволюцію життя. Герой «Білого Ікла» — дикий звір, вовк, який обставинами життя, вихованням, всім життєвим досвідом облагороджується, цивілізується, стає вірним і невіддільним другом людини. Народжений у вовчому лігві, він потрапляє до людей і навчається вірності людині. Так, порівняно з «Покликом предків», це ніби шлях навпаки. Але згадана повість, як і інші твори письменника, стверджує силу і мужність, благородство і вірність.

«МАРТІН ІДЕН»

У 1907 році, під час подорожі на «Снарку», письменник почав писати один з кращих своїх творів — роман «Мартін Іден».

«Мартін Іден» — найбільш зрілий і довершений роман Лондона. Зрілий за своєю думкою, довершений за її художнім втіленням. Він розповідає про долю хлопця з робітничої родини, який став відомим і визнаним письменником і, розчарувавшись у житті, до якого прагнув, по

кінчує з собою. Певною мірою це роман автобіографічний. В ньому чимало від долі самого письменника — портрет героя, історія першого кохання, окремі, часткові деталі, скажімо, епізод, в якому Лондон описує, як Мартін майже силою вибиває свій гонорар у видавця широко відомого журналу «Біла миша». Лондон одержав такий самий гонорар за таких самих обставин від «Чорного kota». Але це все деталі. Головний момент автобіографічності — спільність долі, пошуків і прагнень Джека Лондона і його героя. А тому розповідь приваблює і переконує щирістю, точністю психологічного аналізу і художніх узагальнень. Це американський варіант роману кар'єри і ще більшою мірою — роздуми про місце митця в суспільстві.

Роман починається з визначального моменту в житті головного героя: зустрівшись з інтелегентною і прекрасною дівчиною, білявою і ніжною, Мартін покохав її. Кохання змінює юнака, він прагне краси, тягнеться до освіти, культури, бажаючи сподобатися коханій, хоч якось наблизитися до неї. Мартін заробляє собі на прожиття тяжкою працею, надривається фізично, але все-таки займається самоосвітою, намагається зрозуміти найскладніші проблеми життя і розвитку суспільства й усього живого на землі.

Минуле Мартіна — голодне дитинство, тяжка праця — не описується письменником. Лише одного разу, коли Лондону треба показати наполегливість хлопця, коли треба переконати читача, що той витримає будь-яке випробування, цілий розділ — п'ятнадцятий — і єдиний у романі присвячується дитинству героя. Колись Мартін ворогував з хлопчиськом на прізвисько

Масна Пика, який був і більшим, і здоровішим від Мартіна. Масна Пика нещадно бив його, і Мартін домігся того, що йому вдалося перемогти Масну Пику. Таким він був у дитинстві, таким залишився на все життя.

Ми зустрічаємось з Мартіном, коли він повертається з плавання. Його спогади про плавання, про незнайомі землі, про людей, з якими він познайомився, і пригоди тільки зрідка чергуються з розповіддю про буденні події життя в рідному містечку. А коли в Мартіна закінчуються гроші і він знову вирушає в плавання, ми не поспішаємо за ним, — цей етап його життя не цікавить письменника. Докладно описана тільки виснажлива і непосильна праця Мартіна в пральні. Цього досить, щоб показати, як фізична праця, позбавлена будь-якої творчості, духовності, надмірно тяжка, висотує всі сили, перетворює людину на тварину. Це допомагає письменникові яскравіше показати знеособлення людини в буржуазному суспільстві. Опиратися цьому незворотному процесу важко навіть Мартіну, хлопцю незвичайної фізичної сили, здоров'я. Кохання загострює почуття Мартіна. Чіткіше проступає суперечність між нелюдськістю, брудом, у яких перебуває людина, і нестримним потягом цієї ж людини до краси.

Любов до Рут, дівчини з буржуазної родини, яка уявляється Мартіну втіленням краси високої і натхненної, закономірна. Адже Рут — це символ того, до чого Мартін прагне, символ краси.

Знайомлячи читача з Іденом, автор у перших розділах постійно підкреслює особливість мислення героя: Мартін усе бачить в образах, він — митець, письменник з народження. Ось

він знайомиться з Рут, і вона справляє на нього незабутнє враження. «Він забув про все навколо й дивився на неї жадібними очима. Тут є для чого жити, чого домагатися, за що боротися і навіть померти. Книжки казали правду. На світі є такі жінки, а вона — одна з них. Вона окрилювала його уяву, і великі яскраві полотна розгорталися перед ним, виринали таємничі постаті романтичних героїв, що йшли на подвиги заради жінки — заради блідої жінки, золотової квітки». Ось Рут засміялася і своїм сміхом знов викликала цілу картину в його уяві: «...Легеньке приємне тремтіння пробігло в нього по спині на звук її сміху. «Наче срібло,— подумав він,— наче срібні дзвіночки». І на мить повернувся в далеку країну, де під розквітлою вишнею він палив сигарету і прислухався до дзвонів шпичастої пагоди, що закликали на молитву богомольців у солом'яних сандалях».

Так Лондон вводить нас у творчу уяву митця — обережно, настійливо, послідовно. І тільки згодом пояснює світобачення героя: «Його мозок був відкритим сховищем фактів і уявлень, добре розташованих і готових до оглядин. Що б не траплялося в дійсності, з уяви його яскраво виринало щось подібне або прогилежне. Це відбувалося якимось автоматично, так що кожне враження даної миті викликало який-небудь образний спогад. І весь час перед його очима на екрані свідомості пропливали нові й нові марева, що не тільки не порушували плину його думок, а, навпаки, додавали їм ясності. Ці марева були відгомонам його колишнього життя, усього пережитого й перечитаного за вчорашній день чи за минулий тиждень, були незчисленною безліччю видів, що він бачив і вві сні, і

наяву». «Силою своєї уяви він примушував слухачів бачити все його очима. З чуттям справжнього художника він вибирав з-посеред безлічі дрібниць найцікавіше, створював картини життя, що мінилися яскравим світлом і барвами, надавав їм руху, захоплював слухачів потоком своєї, хай і невишуканої, красномовності, свого запалу й сили. Часом їх шокував реалізм розповіді та прикрі вислови, але неотесаність у його мові незмінно чергувалася з прекрасним, а трагізм улагіднювався гумором, химерно своєрідними та гострими матроськими дотепами».

Письменницька праця, що їй Мартін так самовіддано присвятив себе, була не менш виснажливою, ніж праця фізична. Але вона, як ніяка інша, давала Мартіну радість творення. «Праці своєї він не жалів. Та й то не була, власне, праця. Просто він набув дару мови, і вся дивна краса, що довгі роки громадилася за його зімкнутими устами, ринула на волю нестримним бурхливим потоком».

Змалювавши Мартіна Ідена одразу ж, уже на перших сторінках, багатогранно і в головних рисах, автор далі докладніше зупиняється на формуванні його особистості як мислителя і митця. Про те, як формується митець, і розповідається в романі.

Мартін на початку твору — це людина, чия багата уява постійно в русі, та недорікуватість, відсутність культури і знань роблять його скутим і незграбним не тільки в рухах, але і в манері викладати свої думки, описувати те, що преходить перед його внутрішнім зором. Розкутість приходить із освіченістю. І не тільки від знання основних законів граматики, не тільки від збагачення лексикою великих англійських

поетів Броунінга і Суїнборна, а й від звички мислити, шукати, аналізувати. Мова Мартіна на початку роману позначена грубістю, вбогістю словника. Наприкінці роману його мова логічна, яскрава, пластична. Отже, формується особистість, а разом з нею збагачується і мова.

Мартін жадібно шукає ключ до пояснення законів життя, який допоміг би йому об'єднати розрізнену картину численних життєвих спостережень. Таким ключем для героя стає вчення Спенсера. І попередній життєвий досвід, і спенсеріанське вчення формують Мартіна-індивідуаліста, який вірить лише в силу своїх рук і розуму, своїх м'язів і прагнень. Він вважає, що лише особистими зусиллями можна завоювати собі місце під сонцем,— інших шляхів він не бачить і не визнає. Про це він каже у вітальні Морзів. «Але гендлярі та крамарі навіть у найкращому разі полохливі правителі; вони все життя хрюкають над коритом, шукаючи поживи, і я вернувся, якщо хочете, до аристократизму. В цій кімнаті я єдиний індивідуаліст. І мої сподівання не на державу. Мої сподівання на дужу людину, вершника на коні, що з'явиться врятувати гнилу державу від загибелі.

Ніцше мав рацію. Це забагато забрало б часу — пояснювати вам, хто такий Ніцше. Досить того, що він мав рацію. Світ належить дужим, котрі водночас і шляхетні, і не бабраються в свинячому кориті крамарства та гендлю. Світ належить справжнім аристократам, великим білявим бестіям, що гордують компромісами і не лякаються казати «так». І вони поглинуть вас, соціалістів, що бояться соціалізму і вважають

себе за індивідуалістів. Ваша рабська моральність потульних та уміркованих вас не врятує».

Звинувачуючи гостей Морзів у половинчастому соціалізмі, за який вони на словах борються і якого насправді бояться, Мартін має рацію. Але, проголошуючи майбутнє, яке належатиме аристократам духу, схожим на нього самого, він дуже помиляється. І Лондон доводить трагічність його помилки.

Мартін не приймає буржуазного ладу, але й соціалізм для нього неприйнятний. Потрапивши в коло соціалістів, він не може повірити в їхню силу і могутність, що здатні перетворити світ.

Лондон приводить свого героя до соціалістів фактично вже тоді, коли Мартін стає самостійною, цілком сформованою особистістю. І вже сама розповідь про них позначена певним емоційним забарвленням. Гурток «балакучих соціалістів та робітничих філософів, що погожими днями збирався в Сіті-Гол-парку», не може репрезентувати поважну, гідну уваги, а головне — здатну до перебудови світу організацію. Мартін відчував у їхніх суперечках — на відміну від дискусій у вітальні Морзів — живу основу, проте соціалістичні ідеї не переконали Мартіна, він не вірить у перетворювальну і всеперемагаючу силу пролетаріату. Протест робітників здається йому боротьбою «кволих злиднених рабів із жменькою володарів світу, що панують над ними досі і пануватимуть без кінця-краю».

Ось у цьому і полягає основа трагедії Мартіна Ідена — відомого письменника, багатого сина простих трудівників, молодого і здорового чоловіка. Розчарування в соціалізмі стало згубним для нього — людини і митця.

Любов до Рут у зображенні автора, як уже не раз зазначалося, була не простим почуттям, не тільки сюжетним прийомом автора, щоб показати натуру сильну і неординарну, не тільки свідомством тяжіння майбутнього митця до краси. Рут для Мартіна втілювала в собі те прекрасне, що уявлялось йому в багатстві й способі життя, пов'язаному з ним,— в ідеалах буржуазного суспільства. Три роки минуло, перш ніж Мартін збагнув, що його «золота квітка» пересічна і не здатна по-справжньому зрозуміти прекрасне. Три роки і допомога друга, який зумів глибше від нього проникнути в сутність речей і відкрити Мартіну очі на те, що ідеал краси, котрому він самовіддано служив, не вартий уваги. Так зруйнувалась віра в буржуазний світ, у буржуазний рай, у можливість знайти своє щастя в ньому. Це було крахом, але крах настав тоді, коли Мартін вже сформувався як митець, коли він повністю мірою звіддав радість творчості.

Проте людина і митець були в ньому нерозривно пов'язані. І Лондон переконливо показує не тільки крах індивідуаліста, який відкинув норми буржуазного суспільства і не прийняв віри в народ і його творчу силу, здатну перетворити світ за законами добра і краси, справедливості, але і крах митця, що заплутався між двох світів. Мартін із зневагою ставиться до людей, які раніше здавалися йому втіленням естетичного смаку, тому що ці люди раніше відкидали його твори, а тепер, коли до автора прийшла слава, захоплено приймають їх. Вони ж спаплюжили по-справжньому прекрасне, те, що дав їм, як свій останній дарунок, поет

Брісінден. Це було доказом їхньої повної байдужості до прекрасного.

Але Мартін втрачає і те, що було для нього основою життя — зв'язок з народом. Його взаємини з Ліззі Коннолі — робітницею, що безмежно і віддано кохає його, — це ставлення вищого за суспільною ієрархією до нижчого, якого він жаліє, але з яким не може бути рівним хоча б тому, що Ліззі, як і інші його приятелі і люди з їхнього середовища, не здатна збагнути його витонченого розуму, його сприйняття світу, його бачення життя, його зацікавлення абстрактними поняттями. Іден стає чужим для них і таким чином переходить у той проміжний стан, в якому і сьогодні часто вимушені перебувати окремі художники-реалісти в капіталістичному суспільстві. Мартіну нічого не залишається, як піти з життя, бо життя для нього фактично позбавлене сенсу, а сам він утратив життєдайну силу. І Мартін Іден кидається в море.

В листах до друзів Лондон не раз наголошував, що примусив Мартіна покінчити з собою і тим самим рішуче засудив його індивідуалізм; що його особиста біографія, творчий шлях не тотожні біографії і творчому шляху Мартіна, тому що він, Джек Лондон, сильний своєю вірою в прогресивне вчення епохи, в соціалізм, тоді як його герой залишився індивідуалістом і тим самим вичерпав себе, прирік на трагічний фінал.

Як показало подальше життя письменника, Лондон справді виявився талановитим і прозорливим художником-реалістом і власною долею мимоволі підтвердив істинність свого художнього рішення.

«Мартін Іден» вийшов з друку в 1909 році, в той час, коли автор його, що написав цей роман у розквіті сил і слави, у найпліднішому творчому настрої, почав новий етап у житті.

Письменник не зміг, не зумів здійснити свої плани життя на морі. Тропічне сонце у надмірних дозах виявилось шкідливим для його організму. Джеку Лондону довелось перервати плавання на «Снарку» і надовго лягти в лікарню в Сіднеї.

Хвороба була невідомою медицині. Він дуже страждав — розпухли ноги і руки, не можна було не тільки писати, але й рухатися. П'ять тижнів, що їх він провів у сіднейській лікарні, нічого не дали. Стан здоров'я не покращав і протягом шестимісячного перебування у Сіднеї. Тільки тоді, коли Джек повернувся до рідної Каліфорнії, з'ясувалося, що в нього рідкісне захворювання шкіри, зумовлене незвичним для нього кліматом. Рідна земля, її повітря і клімат вилікували молоду людину.

Після хвороби Джек ще більше прив'язується до рідної Каліфорнії, до тих місць, які він зробив вікопомними в літературі, в своїх романах — долину Глен-Еллен, долину Сонома, що в перекладі з мови індіанців — її корінного населення — означає Місячна долина. Тут Лондон скуповує землі і засновує «Ранчо краси». Ще в дитинстві вітчим прищепив йому любов до сільського господарства. З часом думка про переселення на лоно природи, про її рятівну близькість, про заняття сільським господарством оволодіває Лондоном. Починаються численні спроби письменника перекваліфікуватися на фермера з тим, щоб ферма не тільки стала придуком, домом і середовищем для натхнення,

але й годувала, й давала прибутки. Що ж до близькості до природи, то, безумовно, Місячна долина була чудовим місцем. Тут Лондон прокидався рано-вранці, сідав на коня, брав з собою сніданок і друкарську машинку і їхав. Він розташовувався в затишних долинах, в тіні вікових дерев, на тлі розкішної природи Каліфорнії і проводив години, наповнені творчістю. Що ж до фермерського господарства, то жодне лондонівське починання не мало позитивних наслідків — не зумів він розвести племінну худобу, не зміг розбагатіти на посадках евкаліптів, не принесли прибутків і плантації персиків... Заробляти на прожиття доводилося лише літературною працею.

Фінансове становище Лондона на той час дуже похитнулося. Борг вимірювався величезними цифрами. Річ у тому, що все життя з його заробітку жила велика кількість людей — від матері до далеких родичів Чарміан. Ставлення до Джека видавців і читачів стало прохолодним. Маса незрілих творів, що затопила літературний світ протягом його більш ніж дворічної відсутності, на час якої він доручив вести свої справи тітоньці Чарміан, Нінетті Еймс, похитнула віру в його творчі можливості. Відкрили говорили про те, що Джек Лондон вичерпав себе, виписався. І перше, що він зробив після повернення до Каліфорнії, — позабирав у видавців свої рукописи. Протягом трьох місяців — вперше після видрукування його «Північної одиссеї» — не вийшло з друку жодного рядка за підписом Джека Лондона. І водночас ці три місяці сповнені були щоденної інтенсивної, важкої, самовідданої праці. Додамо одразу, що Джек тоді ж повинен був і будувати свій дім,

і розплачуватися з боргами. Та ще й прикупляв землю до своїх ділянок у Місячній долині.

ОСТАННІ ТВОРИ

Останні роки життя письменника — це не тільки чисто розважальний роман «Пригода» (1911), невиразна повість «Багряна чума» (1915), ніцшеанський панегірик «Бунт на «Ельсінорі» (1914), трохи сентиментальна повість про боксера «Звір предковічний» (1913), мелодраматично-сентиментальна «Маленька господиня Великого Будинку» (1916), відкрито розважальні «Серця трьох» (1920), а й збірка «Казки південних морів» (1911), що ввібрала в себе кілька перлин новелістики Лондона, і деякі суперечливі, нерівноцінні, проте цікаві романи письменника.

В 1910 році виходить збірка статей «Революція та інші есе», де зібрано соціалістичні виступи і статті письменника попередніх років, що, звичайно ж, підняло його авторитет серед трудящих і соціалістів, нагадавши про суспільно-корисну діяльність минулих років. Того ж року виходить п'єса «Крадівка» і, нарешті, роман, який повертає письменникові визнання, — «Час-не-жде».

Роман «Час-не-жде» включає ніби два цикли з життя письменника — «північну одісею» і каліфорнійську ідилію. Герой твору Елам Гарніш, на прізвисько Час-не-жде, — це розгорнутий образ Мелмюта Кіда. Гарніш надзвичайно сильний морально і фізично, завзятий і чесний, чарівний і безпосередній. Усе життя він покладається лише на самого себе, на свої сили.

Це — завершений взірць індивідуалізму. Елам Гарніш витриманий, гармонійний, мужній і навіть в умовах північних доріг далеко позаду залишає найсильніших індіанців, які протягом багатьох поколінь пристосовувалися до суворого життя. Та що там випереджає — жоден з них просто-таки не витримує напруження, яке для нього є звичним. Він мало не напівбог. І індіанець Кама, «вважаючи його напівбогом, мимоволі схилився перед ним, хоча ніяк цього не виказував. Не дивно, думав Кама, що білі перемагають, якщо серед них народжуються такі люди. Як може він, Кама, змагатися з такою впертою, стійкою породою людей?»

Так у Джека Лондона наприкінці життя проривається знову те, що здавалось назавжди викоріненим суспільною і політичною освітою письменника, — ніцшеанство і расизм. Проте, виходить, соціалістичні погляди не вкорінились у ньому надто глибоко, а індивідуалізм, виплеканий всією американською історією, всім соціальним комплексом капіталістичної держави, пустив найглибше коріння. Власне, Елам Гарніш — Час-не-жде — сам Джек Лондон, яким він бачив себе і яким все життя намагався бути.

Роман поділяється на дві частини, відповідно до двох етапів у житті героя. Спочатку він — старожил Юкону і Клондайку — проходить через всі випробування на «сніговому шляху», де немає йому рівних, де він перемагає всіх своєю силою, розумом, витримкою і, таким чином, з бідного фермерського сина стає мільйонером.

Цю, першу частину роману насичено добре знайомою читачеві поетикою ранніх лондонівських оповідань. Тут зустрічаються описи білої

мовчазної пустелі, знайомі з його новел, написаних під безпосереднім враженням Півночі: «Це був мертвий світ, мертвий і сірий. Погода стояла ясна, суха — ані туману, ані імлистого серпанку, і все ж небо сірою завісою простяглося над головою. Його затемнювали не хмари: не було сонячного світла, і тому день здавався непогожим. Сонце підіймалось до зеніту десь далеко на півдні, але між ним і скутим льодом Юконом вигнувся горб земної кулі».

Разом з Гарнішем ми знову проходимо весь північний шлях: снігова стежка, великі морози, зимівля, переїзд по Юкону на вбогому човнику, відкриття нових величезних розсипів золота, велика клондайкська золота гарячка, веселоці простих золотошукачів у салунах, сильні люди, азарт, що підштовхує їх, зневага до золота, повага до сильних, виникнення нових міст — все це знаходимо в першій частині роману «Час-нежде».

Друга частина роману — каліфорнійський цикл — докорінно відрізняється від першої і задумом, і його втіленням. Одразу ж треба наголосити, що друга частина менш переконлива, ніж перша, особливо її *happy end*. Гарніш переїхав на південь Штатів, у благодатну Каліфорнію, і там відстоює своє право «надлюдини». Він ділить людей на вовків і овець, не поважає робітників, які створюють справжні матеріальні цінності і фактично є будівниками і творцями світу. Для нього «організоване суспільство являє собою не що інше, як грандіозну шулерську гру. Існує багато спадкових невдах, чоловіків і жінок, вони не такі безпомічні, щоб тримати їх у притулках для недоумків, однак їхніх здібностей вистачає хіба на те, щоб

рубати дрова і носити воду. Ще є простодушні, які надто серйозно приймають організовану шулерську гру, шанують її і схиляються перед нею. Ці люди — легка здобич для тих, хто не знаджується і тверезо дивиться на світ».

Найкращі сторінки ті, де ніби зсередини змальовано саме суспільство, яке й творить «шулерську гру». Джек Лондон подає лише кілька реалістичних картин. Ось приятель героя із середніх буржуа. Він тепло і приязно зустрів Гарніша — простодушного, чесного клондайкського мільйонера. І тут же обдувив, продавши йому нерентабельний цегельний завод. А ось уже великі тузи промисловості. Вони також, сказати б, майстерно ошукують розбагатілого золотошукача. І тільки завдяки своїй силі Гарніш повертає втрачені одинадцять мільйонів. Настане час, коли він уже ні в чому не поступиться партнерам. І хоча йому, Гарнішу, здається, що, беручи участь у біржових спекуляціях, він наживається на ділках-неробах, а не на бідних трудівниках, насправді це не так: спекуляції вугіллям — та й будь-чим іншим — розорюють ділків, але найдошкульніше вони б'ють по тих, хто тяжкою працею заробляє гроші. Як письменник-реаліст, Лондон не може не висвітлити цього. До речі, ось як сам Елам Гарніш (герой, якому Лондон іноді дорікає за надмірну кількість випитих коктейлів та зайві грами жирів, а взагалі сприймає дуже серйозно, як ідеальне людське створіння) ставиться до робітників: «І ось Елам Гарніш став ділком, що досяг успіхів. Але він не брав участі в ошуках робітників. До того в нього не лежала душа. А крім того, така здобич його не приваблювала. Робітники вже занадто просто-

душні. Наживатися на них майже те ж саме, що бити у заповідниках приручених фазанів: він чув, що в Англії існує такий вид полювання. А ось підстергти грабіжників і відняти в них награбоване — це справжній спорт. Тут і ризик, і захоплення, справа нерідко доходить до жорстоких сутичок. Як колись Робін Гуд, Гарніш вирішив грабувати багатих і потроху добродіяти бідним. Але добродіям він на свій кшталт. Страждання мільйонів знедолених не викликали в ньому співучасті: що ж, так склалося од віку. Благодіяльних установ і ділків від філантропії він знати не хотів. Найменше відчував потребу багатими дарунками заспокоювати своє сумління. Адже він нікому не винен. Ні про яке відшкодування збитків і мови бути не могло. Якщо й надавав допомогу, то робив це з власної примхи, з власних переконань, причому допомагав лише тим, кого знав».

І все одно письменник продовжує милуватися своїм героєм, його силою і енергією, його розмахом і працездатністю. Мультимільйонер зображається каторжанином праці. Жоден з простих смертних просто-таки ніколи не працює стільки, скільки той, хто служить своїм капіталам. І радощів він, бідний, не має ніяких. Дивно, але письменник-соціаліст Джек Лондон закликає зглянутися над капіталістом, співчувати йому. Втім, робить він це досить незграбно.

Так само незграбно автор примушує Гарніша переродитися, перейти до здорового трудового життя на фермі, з коханою жінкою, серед прекрасної природи, стверджуючи найвищим ідеалом людського життя не багатство, а любов. І все ж наприкінці роману Гарніш, лагодячи водогін, знаходить на своїй землі казкову золоту

жили. Не обмовившись й словом навіть коханій жінці, він ретельно прикопує її. Так, у цей момент Гарніш відмовляється від багатства в ім'я щастя, в ім'я того, щоб повністю належати коханій, працювати, грати на скрипці і вести щасливе, вільне руссоїстське життя серед природи. Але Лондон не може і не хоче залишити свого героя бідняком. Адже золоту жилу можна буде відкопати будь-коли. Кохання коханням, так, звичайно, але за зразкову поведінку герой усе-таки має бути обов'язково нагороджений казковим багатством, як цього і вимагає мораль буржуазного суспільства.

Отже, ні елементи реалізму, ні яскравий романтичний герой не змогли позбавити цей роман Лондона тих рис, які сьогодні, досконало вивчивши, ми вважаємо притаманними «масовій літературі».

«Зелений змії, або Алкогольні спогади» (1913) — твір суто автобіографічний, написаний для того, щоб застерегти людство від тієї страшної руйнівної сили, якою є алкоголь. Замість жадоби життя, замість тяжіння до творчості, алкоголь породжує Білу Логіку — байдужість до руйнування, смерті, загибелі. І полює Біла Логіка на кращих — найталановитіших, найщедріших, найвідвертіших. А тому вона і небезпечна для кожної людини і всього людства. Небезпечна і страшна, бо підкрадається потихеньку, підступно, руйнує поступово і незворотно. І Лондон закликає людей дати бій алкоголю, відмовитися від нього назавжди. Крім цього заклику-попередження, повість цінна і тим соціальним аналізом, який подає в ній автор. Він переконливо показує, що розвитку і розквіту алкоголізму серед народу сприяють

ті вбогі, бездуховні, гіркі умови існування, в які він поставлений соціальним ладом, бо пивничка — це єдиний клуб злидарів і єдиний притулок злидарів.

Повість «Міжзоряний мандрівник» (1915) — твір неоднозначний, як і все, написане письменником в останні роки. Основу сюжету складає опис життя в'язниці, зроблений ніби зсередини, від імені приреченого на смерть професора агрономії Дерела Стендінга. За вбивство, вчинене через ревності, Стендінг засуджений на довічне ув'язнення. А потім його ще несправедливо звинувачують у зберіганні вибухівки, якої взагалі у в'язнів не було. Після численних мук, страждань, образ він іде на страту. Життя у в'язниці, катування, жорстокість і тупість тюремників, «пекельні сорочки», в яких людина, навіть найсильніша, швидко втрачає свідомість, втрачає людську подобу, — все це описано правдиво, переконливо, все розвінчує пенітенціарну систему буржуазної держави, в якій коштом платників податку під виглядом боротьби за справедливість сіється і вирощується людиноненависництво, жорстокість.

У ці роки Лондон листується з одним із довічно ув'язнених у Сен-Квентінській тюрмі Едом Моррелем. Очевидно, листування і підказало йому сюжет, воно ж надало життєвості описам тюремних порядків, настроїв, подій. У реалістичності, соціально-критичній спрямованості цих сцен позитивне значення повісті.

Але вся повість цим реалістичним, а часом навіть і натуралістичним планом не вичерпується. Затягнутий в «пекельну сорочку» Стендінг після страшних фізичних страждань втрачає відчуття болю. І тоді він подумки лине у

свої «минулі життя». Критики дружно називають цю лінію містичною. Та це, мабуть, не дуже точно. В тому стані евфорії, до якого доводить людину «пекельна сорочка», героєві може примаритися будь-що. Його твердження, ніби він точно згадує події з своїх «минулих життів», що їх душа прожила в інших тілесних оболонках у минулі століття,— це ж лише твердження героя-смертника. Автор тільки надає його фантазуванню логічно довершеної форми. І ось перед читачем виникають епізоди з далекого минулого: Америка часів піонерства, незаселений острів, куди після корабельної аварії потрапляє самотній моряк, стародавній Єгипет і далекий-далекій Близький Схід... І всюди — повстання, пригоди, бої... Звичайно, Джек Лондон вставними новелами прагнув захопити читача. І це йому вдається. Та всі вставні новели, розрізнені, «розітнуті» віками і континентами, навіть не зовсім точні за атрибутами простору і часу — чи то через недостатність історичних знань автора, чи через те, що він хотів саме так підкреслити умовність психологічного експерименту,— об'єднано типово лондонівськими ідеями.

Думка, що любов до жінки понад усе, не стільки романтична, як облудна, тим часом вона художньо, органічно «вписана» в тканину роману через психологічні «виходи» героя. Для Стендінга, що через ревності вбив дружину, вона органічна: у всіх своїх минулих, навіть вигаданих існуваннях він зосереджений, попри все, на думках про жінку, і велика любов завжди керує його вчинками. Безсумнівно, і за своєю соціально-критичною насиченістю, і за рівнем художності «Міжзоряний мандрівник» —

один з найцікавіших творів Джека Лондона. І те, що він написаний у новій для письменника манері, до того ж написаний в останні роки життя, свідчило ще раз про невичерпну життєву силу його неабиякого таланту.

«Місячна долина» (1913) вважається одним з кращих романів письменника. Це розповідь про долю простих людей, нащадків американських піонерів, Саксон Браун і Уїльяма Роберта. Вони — молоді, красиві, сильні — зустрілись, покохали одне одного і побралися. Саксон — проста робітниця, Уїльям — у минулому боксер, а потім візник. І вони були щасливі, але місто і все, що з містом пов'язане, ставало на перешкоді щастю, руйнувало його. Безробіття, несправедливість примушують їх битися за роботу, за кусень хліба і вгризатися іншим у горло. Зазнавши лиха і переживши його, вони йдуть з міста на пошуки свого щастя на землі — прекрасній і дароносній, шукають і знаходять свою Місячну долину. А оскільки вони молоді, сильні і кмітливі, їм щастить і розбагатіти, і залишитися щасливими, не виснажуючи себе працею. Майже казка. Чарівна, трохи наївна, досить сентиментальна, але казка на ґрунті реальності.

Зображення життя молодих протягом кількох років дає можливість Джеку Лондону змалювати тогочасну дійсність: умови безрадісного існування міських робітників, страхіття голоду і невлаштованості, експлуатацію людини людиною, несправедливість капіталістичної системи. Кращі сторінки роману — це опис страйку. Кульмінація твору, що вплинула і на розвиток сюжету, — зображення бійки робітників з поліцією і штрейкбрехерами, мимовільним свідком і жертвою якої стає Саксон. Саме після цієї

події в молодій жінки зароджується думка будь-що вибратися з ненависного міста.

Отже, місто і життя робітників в усіх його аспектах — одна частина роману. Друга пов'язана з подорожжю молодих. Вона дає можливість Лондону описати улюблений куточок — Каліфорнію — в усьому багатстві і красі її прекрасної квітучої природи, показати різні способи ведення господарства, різні взаємини, що складаються на землі. В цій частині помилкові судження письменника проступають особливо чітко, і розглядати цю частину як таку, що представляє собою розділ реалістичного твору, важко. Це, звичайно ж, казка про мрію автора, про втілення її в життя.

В цьому романі, як і в інших творах Лондона, багато автобіографічного. Деякі епізоди з життя Джека Лондона увійшли до твору. Так, хлопчик на човні, з яким зустрічається Саксон у морі, — це юний Джек Лондон, який купив дводоларового човника, а потім вітрильник і вважав кращими хвилинами свого життя ті, що провів на воді. Кармельська колонія художників і письменників нагадує те товариство, яке все життя намагався зібрати навколо себе Джек Лондон. Білл Роберт та деякі інші герої твору дуже нагадують самого Джека. А Саксон — жіночий ідеал Лондона, який, йому здавалося, він знайшов у Чарміан Кітредж. Білл і Саксон оселяються в тій самій Місячній долині, яку так палко полюбив Лондон. І вони, так само як і письменник, прагнуть вести сільське господарство і жити землею і на землі. Тільки на відміну від Лондона їм це вдається. Герої втілюють у життя виплекану письменником мрію, недосяжну для нього самого. Хоча Лондону і зда-

валося, що в нього є безпомилкова інтуїція фермера, проте життя довело, що сільського життя, законів ведення капіталістичного сільського господарства він не знав. Власне, це відбилося і в романі.

На жаль, «Місячна долина» позначена расистськими передсудами письменника. Адже Білл і Саксон такі невимовно прекрасні і досконалі саме тому, що вони — нащадки перших піонерів, представники англо-саксонської раси переможців. А зрештою Білл і Саксон перетворюються на звичайних експлуататорів. Коли у фіналі роману Білл виявляє невдоволення своїми робітниками, Саксон його розраджує тим, що їхні голови не варті більше, ніж ті два долари, які він їм сплачує. А ось самі Саксон і Білл варті, безумовно, більшого — адже вони справжні англосакси. Таким чином, у кінці роману «випаровується» людяність і гуманізм, демократизм, не кажучи вже про соціалістичні погляди Лондона, які на цей час вже значно пригасли. Може, це було поступкою низькому смаку публіки, тиску видавців? Навряд. Швидше — виявом світосприйняття, всього способу життя Лондона того часу. Кращими, найглибшими сторінками роману залишаються сторінки, на яких розповідається про перший період в житті героїв, про їх боротьбу і страждання, про справжнє реальне життя.

ФІНАЛ

В останні роки Джек Лондон, як бачимо, пише і друкує багато. Але письменництво поступово з творчості перетворюється на ремісництво. Розум і серце його зайняті іншим. Лондон

все більше і більше віддаляється від рідного для нього народного життя, все більше сил і думок віддає собі самому, своєму майну, своєму збагаченню.

Будівництво «Вовчого дому» задумано і розпочато було, коли письменник дізнався, що Чарміан чекає дитини. Ось тоді він вирішив створити маєток, родове гніздо, замок серед каліфорнійських пагорбів і гаїв, стати родоначальником династії. І як би Лондон не тішив себе, що турбується не лише про себе, а й про народ, тому що, мовляв, будівництво «Вовчого дому», так само як і його плантації,— хліб і праця для десятків робітників, до яких він чудово ставиться, це все ж таки була тільки якась з форм філантропії. Основним центром, стрижнем його думок та інтересів на той час уже став він сам — могутній, талановитий, добрий Джек Лондон — Вовк, білий підкорювач світу, його Хазяїн, його гордість, його сила.

А життя тим часом завдавало удар за ударом.

Він чекав сина — Чарміан народила дочку. Дитина прожила лише неповних три дні. Жоден з сільськогосподарських задумів не давав прибутків. Було, нарешті, закінчено будівництво «Вовчого дому», на який пішло коштів значно більше, ніж передбачалося. Пишно умебльований, унікально споряджений будинок чекав на ранок в'їзду свого господаря. Проте вночі будову було підпалено. Невідомо, ким і як. Але те, що підпалив хтось з людей, що оточували письменника, користувалися його гостинністю і дружнім ставленням,— безсумнівно. Мабуть, це був найстрашніший удар, якого не витримало серце Лондона. Адже все жит-

тя, особливо останні роки, він глибоко вірив у свої невичерпні сили, можливості, які у поєднанні з незмірною добротою і неперевершеним розумом дарують щастя і благо всім, хто його оточує. Зламало Джека не лише те, що фінансові збитки були непоправними,— хоча він, з притаманною йому лютою впертістю, тут же вирішив повернути «Вовчому дому» задуманий первісний вигляд,— зламало те, що його життєва програма, його життєва віра виявились неспроможними.

На кінець життя розрив з соціалістичним рухом став доконечним і очевидним. У 1911 році Лондон написав одну з кращих своїх новел «Мексіканець», герой якої натхнений ідеями мексіканської революції. А через три роки, зіткнувшись з мексіканською революцією, яку зуміли розгледіти американські демократи, передусім Джон Рід, тоді ще журналіст-початківець, що створив епопею про мексіканську революцію та її вождя Панчо Вілью, Лондон не зрозумів її народного визвольного характеру. Він, кореспондент «Кольер Уїклі», став на бік буржуазії, що захищала свої багатства від мексіканського народу.

Як соціаліст він збанкрутів. І хоча свій вихід з соціалістичної партії в 1916 році (до речі, разом з чоловіком вийшла з партії і Чарміан, яка до того перебувала в її рядах, але нічого спільного з соціалізмом не мала) він пояснював тим, що соціалістичний рух втратив бойовість, став опортуністичним,— що було чистою правдою,— для нього самого це вже було не суттєво. І як би не бажав Філіп Фонер, американський соціаліст і палкий прихильник Лондонового таланту, довести собі самому, що Джек

Лондон залишався переконаним соціалістом до самої смерті, мабуть, це було не так. І своїми вродженими даними «стопроцентного» американця, і своїм способом життя, і вірою в свої — особисто свої — невичерпні сили Лондон був, то більшою, то меншою мірою, індивідуалістом.

Гонорари, багатство, навіть ілюзорне, завершили справу, завершили його «виховання». Індивідуалізм наприкінці життя значно розвинувся. Про соціалізм письменник багато говорив, іноді писав статті. Можливо, він і вірив у необхідність соціалізму для інших. Але для себе особисто знайшов інший вихід. Ним стала віра в самого себе. Вона давала сили для надлюдських навантажень, для доброти і людяності, для буяння життя. І ось підпал «Вовчого дому» довів, що така життєва філософія не виправдала себе. Це зламало його. До того ж хвороба, невдачі, прикрощі... 22 листопада 1916 року Джека Лондона не стало.

Як і заповів письменник, його було поховано серед прекрасної каліфорнійської природи, що її так любив Лондон, серед величезних секвой, у Місячній долині. На уламку кам'яної брили, під якою закопано урну з прахом, вибито лише «Jack London».

Кожен, хто пише про Лондона, з певністю твердить, що письменник покінчив з собою. І кожен дослідник знає, що це факт недоведений. Твердження Стоуна, що на нічному століку Лондона на ранок після смерті було знайдено обчислення смертельної дози отрути, ніхто не спростував, проте ніхто і не підтвердив. Ніяких ознак того, що Джек Лондон збирається піти з життя, напередодні його загибелі не бу-

до. Увечері, перед останнім своїм днем на землі, він говорив про плани на майбутнє і не залишив ніяких прощальних листів і заповітів. Вночі у нього був сильний приступ хронічної хвороби — уремії. Не в змозі перенести біль, він прийняв смертельну дозу наркотику. А може, він прийняв її свідомо, бажаючи припинити свої страждання і вже остогидле життя. Тепер не можна довести ні першу версію, котра підтвердила б, що Джек Лондон не був самогубцем, ні другу, яка свідчила б, що він ним був. І все ж таки є всі підстави твердити, що письменник сам поступово вбивав себе не тільки в останню свою ніч, а й протягом останніх років життя. Творчість уже не приносила радості, а перетворилась лише на засіб здобуття матеріальних вигод, які й стали головною метою існування. Постійне насильство над собою привело до повного нервового виснаження. Звичка і потреба в алкоголі руйнували організм. Наслідок — творче безсилля, моральна спустошеність, фізична катастрофа. Смерть — як логічне завершення всього складного комплексу.

Так закінчився життєвий шлях одного з найяскравіших національних письменників Америки, доля якого може бути символом країни, найяскравішим вираженням суто «американської мрії».

Джек Лондон був сином типових американців, що тяжкою працею все життя намагалися добитися багатства і успіху. Проте так і залишилися бідняками. Здавалося, їхньому синові пощастило здійснити «американську мрію» про рівні можливості для всіх. Адже це він, бідняк з Каліфорнії, що з дев'яти років вступив у трудове життя, розносив газети, прасував білизну,

вантажив вагони, служив матросом, був кочегаром і двірником і не мав змоги систематично вчитися, в двадцять п'ять років, незважаючи ні на що, став найпопулярнішим письменником Америки, досяг вершини слави і багатства. Водночас його життя — це й найдоказовіше спростування «американської мрії». Найкраще, мабуть, про трагічність своєї долі сказав сам Джек Лондон у листі до дочки, який Джоан поставила епіграфом до книжки про батька: «На жаль, письменники пишуть спочатку для хліба, а потім для слави, а вимоги їхнього життя зростають швидше, ніж можливості заробляти на хліб, так що для слави писати вже ніколи... Ефемерний розквіт — і «великі твори» залишаються ненаписаними»¹.

«Трагічною національною історією успіху» назвав його життя прогресивний сучасний американський критик Максвел Гайсмар. Нелюдське напруження сил протягом довгих років. Фальшивий еталон щастя, нав'язаний Лондону буржуазним суспільством, що ототожнює щастя з грошима, з багатством. Фальшиві виміри цінностей, що впливали на погляди, на творчість, на спосіб життя, на духовність письменника. І як наслідок — хвороба, апатія, розчарування, виснаження таланту, безплідність і смерть саме тоді, коли б мали прийти зрілість і розквіт. Додамо, що справжній розквіт особистості так ніколи і не прийшов, бо всі, навіть кращі твори Лондона, позначені певною незрілістю і суперечливістю в поглядах і думках митця. Про передчасну смерть Джека Лондона письменник

¹ Joan London. Jack London and his time. N. Y., 1939.

Е. Сінклер писав тоді: «Яка ганьба, яка трагедія для нашої літератури, що капіталістична Америка з її індивідуалістичною філософією і хижацьким егоїзмом вкрала в нас душу цієї надзвичайно обдарованої, талановитої людини».

ПРО ТВОРЧИЙ ДОРОБОК

Проживши всього сорок років, Джек Лондон написав дев'ятнадцять романів, вісімнадцять збірок оповідань і статей, три п'єси, вісім автобіографічних книжок, понад тридцять віршів. Доробок чималий. Як вже зазначалося, не все в ньому рівноцінне, не все довершене. Проте можна і слід говорити про певні загальні закономірності цього доробку.

У творчості Лондона зустрічаємо натуралістичні картини (наприклад, сцени у в'язниці в «Міжзоряному мандрівнику») або піднесено-романтичні, як при описі вирішального поєдинку між Беком і Шпіцом («Поклик предків»). В зображенні відносин між працею і капіталом («Залізна п'ята») письменник наближається до соціалістичного реалізму. При відтворенні життєвого і творчого шляху митця («Мартін Іден») Лондон виступає твердим реалістом. І все ж, виходячи з кращих, вершинних творів Лондона, не важко побачити і щось спільне, найістотніше у творчому методі письменника. Як пише О. Зверев, «в найбільш зрілих своїх новелах Лондон намацував цілком новий для його часу тип реалізму, який поєднував бездоганну вірність кожної подробиці з поетичною фантазією, з ліричними відступами, що перебивали

стрімке розгортання інтриги, надаючи оповіді заглибленість і епічний розмах»¹.

О. Зверев обстоює думку про реалістичність лондонівської спадщини, не заперечуючи і романтичного її звучання. У першому періоді творчості Лондона спорідненість з романтизмом виражалася не тільки в характерному пейзажі або романтичному герої, але і в самому підході до зображення дійсності. Північ у Лондона — це притулок героя, який тікає від буржуазної цивілізації, адже на Півночі спосіб життя диктується людині самою природою. Отже, характерною для письменника є не романтичність, а органічно злиті реалістичні й романтичні елементи у творчості. Як справедливо зазначає В. Биков, рух Лондона-романіста від «Дочки снігів» до створення «Мартіна Ідена» — це «шлях від романтизму з сильно розвинутими реалістичними елементами до реалізму і творчої зрілості»².

«Мартін Іден» і «Залізна п'ята» — твори другого етапу творчості Лондона, кращого його часу. Саме вони і дозволили Горькому сказати про нього, як про письменника, котрий проклав шлях пролетарській літературі³, бо в цей період Лондон наближався до соціалістичного реалізму, успішно поєднуючи критичний погляд на світ з проникненням в його сутність. І, нарешті, в останній період Лондон дедалі більше наближається до тих самих епігонів романтизму, від яких силою таланту і баченням світу

¹ А. Зверев. Джек Лондон, с. 21.

² В. Биков. Джек Лондон. М., Изд-во МГУ, 1964, с. 137.

³ Див.: «Правда», 1932, 28 септєбря.

так різко відрізнявся навіть на початку свого творчого шляху.

Головна домінанта, що проходить крізь усю творчість письменника, — людина. «Мое найвразливіше місце — це прагнення вивчати людську природу, — писав Лондон-початківець своєму молодому колезі і шанувальнику Клоудеслі Джонсу. — Не визнаючи бога, я зробив предметом свого поклоніння людину і, звичайно, встиг дізнатися, якою низькою вона може бути. Але від цього моя повага до неї тільки зросла, тому що це дозволяє чіткіше побачити ті гігантські висоти, яких вона може сягнути. Яка вона маленька і яка вона велика! Але це найвразливіше місце — бажання докопатися до душі кожної нової людини — завдало мені багато неприємностей»¹.

Герой романів, повістей і оповідань Лондона — людина, якій завжди притаманний певний комплекс рис характеру, єдиний стрижень. Це завжди особистість, що «не вписується» в суспільство, у звичне середовище, не хоче будувати своє життя на буржуазних законах і водночас — у більшості випадків — прагне досягти чи то буржуазного, чи то просвітницького ідеалу. Герой жадає багатства, він активний і життєдіяльний, але багатство як таке для нього не є фетишем — значно вище стоять закони гуманізму і закони природи. Лондон своєрідно трактує взаємини природи і людини, спираючись на теорію еволюції.

Людина в нього виступає не так у протиставленні природі, як її органічна складова

¹ Д. Лондон. «Я много жил...» М., «Молодая гвардия», 1973, с. 350.

частина, продовження і розвиток всього живого. Її визначальні риси — активність і любов до життя. Там, де героя виведено за межі буржуазної цивілізації в її сучасній тривіальній формі, його взаємини із світом у принципі гармонійні. Так — у північних оповіданнях, у каліфорнійських творах про життя на природі. Там, де герой поставлений у соціальні умови життя сучасного міста, з його непримиренними контрастами вбогості і багатства, з його пошаною до наживи насамперед, — там відбувається трагічна конфронтація людини і суспільства, як у «Мартіні Ідені» або «Залізній п'яті».

Пафос викриття поєднується у Лондона з пафосом життєствердження. Ісправедливо підкреслює З. Я. Лібман, що Лондон пішов далі своїх сучасників у зображенні демократичного героя. Бо ці письменники в своєму неприйнятті буржуазного побуту підкреслювали в персонажах насамперед ті риси соціального звородіння, що обертали їх на пасивні жертви процесу дегуманізації особистості і таким чином виключали героїчне з літератури. Лондон же, навпаки, прагнув утілити в своїх героях «силу, правду і шляхетність духу», що дозволяла їм утверджувати в боротьбі з соціальним злом людські вартості»¹.

Мужність, сила, сміливість, почуття обов'язку, визнання законів товариства понад усе, непримиренність до зла, широта і доброта — ось основні риси лондонівського героя. Причому письменник стверджує їх як першооснову люд-

¹ З. Я. Лібман. Письменник, що з нами поруч. — Джек Лондон. Зібрання творів у дванадцяти томах, т. 1. К., «Дніпро», 1969, с. 26.

ської особистості, бо примушує домінувати в дуже важких, граничних для людського характеру умовах.

Джек Лондон випробовує своїх героїв гуманізмом. І саме цей критерій допомагає письменникові встановити межу між сильною особистістю й ніцшеанською надлюдиною. «Надлюдина,— писав Лондон про свого героя Ларсена,— явище антисуспільне за своїми тенденціями, і в наші дні, у нашому складному суспільстві і соціології його ворожа відчуженість не може мати успіху. Звідси непопулярність фінансистів, таких собі надлюдей, як Рокфеллер...»¹

Активна гуманність, а в кращих творах — соціально активна гуманність — константа Лондонової творчості, яка і допомагає зберегти її живу, невмираючу цінність для читача.

І хоча Лондон не був послідовним соціалістом і не зберіг запалу революціонера до кінця життя, своїми кращими творами він посів одне з чільних місць у прогресивній американській літературі. «Головна його відмінність від попередників, американських письменників критичного реалізму, і заслуга в тому, що, пишучи високохудожні твори, він надихався ідеями пролетаріату і його боротьбою, намагався оволодіти матеріалістичним світоглядом, відкрив, за його словами, що соціалізм — єдиний вихід для мистецтва і творця, став першим в Америці посправжньому значним і впливовим письменником, що вийшов з народних глибин і захищав інтереси пролетаріату»², — так визначає значення Лондонової творчості радянський дослідник

¹ С h. L o n d o n. Jack London. V. II, p. 57.

² В. М. Б ы к о в. Джек Лондон, с. 195.

В. Биков. Недаремно смерть Лондона викликала найбільший смуток серед трударів, серед соціалістів. Газета «Інтернешнл соушеліст ревію» надрукувала своєрідну епітафію письменникові: «Наш Джек помер! Він, що піднявся з наших лав, висловив наш біль і висловив наші сподівання. Він, який заповів стояти на смерть, не відступаючи ні на крок,— тільки вперед,— забрати світ у свої сильні руки. Товариш! Друг! Той, що розкрив вікна наших таємниць назустріч сонячному промінню. Хай багаті не зрозуміли і зараз не усвідомлюють міри твоїх звершень. Пройде час. І побачать всі люди, батько «Мартіна Ідена» і «Залізної п'яти», так, дізнаються всі люди, коли ми піднімемось і в боях здобудемо перемогу!»¹

Найяскравіше внутрішня приналежність Лондона своєму народові відбилась у самому характері його творчості. Недаремно і за життя, і після смерті він був одним з найпопулярніших американських письменників. І коло його читачів — насамперед трударі, тому що невід'ємною якістю його творчості є органічна демократичність, народність, погляд на панівні класи, на життя з позицій і з точки зору народного.

У статті «Питання максимуму» (1905) Лондон не без підстав стверджував, що наше століття — це час демократизму. «Минулі віки були свідками не лише прогресу взагалі людини, але і прогресу простої людини. Від становища раба або кріпака, ланцюгом прикутого до землі, людина піднялась на найвищі щаблі в сучасному суспільстві, крок за кроком, серед роз-

¹ "International Socialist Review", XVII, 1917, april.

паду божественних прав королів і гуркоту зруйнованих престолів. І не для того визволялася вона, щоб знову потрапити у довічне рабство до промислової олігархії,— проти цього повстає все її минуле. Проста людина заслуговує на краще майбутнє, або вона не гідна свого минулого»¹. Ці слова, виголошені американським письменником на початку ХХ століття, сьогодні читаються як пророцтво, бо їхня справедливість підтверджена всією історією людства.

Одне з важливих питань, що постає сьогодні при вивченні творчості Лондона,— її відношення до продукції «масової». Багато дослідників сучасної «масової літератури» в Америці заховують творчість Лондона до її феноменів, знаходячи в ній ті основні елементи, які визначають сутність «масового» мистецтва. І тут свідомо змішуються такі поняття, як доступність високого мистецтва для простих народних мас і ремісництво, що розраховує свою продукцію на задоволення смаків і потреб широкого загалу. Справжнє мистецтво, до якого безумовно належить краще, створене Джеком Лондоном, являє собою роздуми про життя, пошуки і відкриття його сенсу, значень, несе в собі запал гуманізму, віру в людину, в її розум, силу, в її здатність керувати своїм життям за законами людяності. Воно далеке від самих основ існування «масової культури», розрахованої за певними нормами і стандартами. Хоча треба визнати, що на окремих етапах свого шляху, в гонитві за гонорарами, Лондон, який під час

¹ Д. Лондон. Борьба классов. Л., «Мысль», 1925, с. 105.

свого літературного учнівства уважно вивчав численну продукцію масових журналів, свідомо і навмисно спускався до їхнього рівня, щоб догодити не стільки демократичному читачеві, скільки буржуазному видавцеві, і створював романи, повісті і оповідання, розраховані на те, щоб зацікавити і розважити. Успіх було побудовано на захоплюючій інтризі й сентиментальному сюжеті, а герої стверджували всі принади індивідуального існування в так званому «вільному світі». І тоді Лондон справді виступав у неблагородній ролі попередника «масової культури». Так, підкоряючись вимогам буржуазних видавців, він збіднив фінал «Морського Вовка». Так було створено роман «Серця трьох», авантюрні повісті, зіпсовано «Місячну долину».

Ми вже не раз говорили про неоднорідність, нерівноцінність художньої спадщини Лондона. Але в кращих творах письменник сягає високої художності, ясності і переконливості думки. Вони вирізняються гостротою і напруженістю сюжету, драматичністю колізій, зіткненням характерів, різних тенденцій, життєвих конфліктів. Скажімо, в північних оповіданнях в основу сюжетних зіткнень завжди покладено нерозв'язний конфлікт капіталістичного світу — протиставлення буржуазної цивілізації з її етичними нормами й ідеалом збагачення природному гуманному началу, що його втілює головний герой і що часто підтримується кодексом моральних правил племен, ще не зіпсованих цивілізацією. Драматизм у клондайкському циклі зміцнюється і виражається також через зображення північної природи, що так гармоніює з напруженим внутрішнім життям героїв і зумовлює його. Лондон поетизує природу Півночі, не при-

крашаючи її, а всіляко підкреслюючи її величність і суворість. Природа — активний учасник сюжету й інтриги Лондонових оповідань, вона несе на собі багатозначну функцію: вона і тло, вона і мислячий спостерігач, вона й активний учасник... Біла Тиша, в яку потрапляють герої Лондона на Півночі, примушує їх по-новому дивитися на життя, глибше проникати в його сутність. Усе це і дає право говорити про епічність північних оповідань письменника. Чергування їхньої ритміки, при якому епізоди напружених дій змінюються в певній послідовності епізодами непоспішливого, повільного повістування, — це одна із зовнішніх ознак епічності. Глибинний її зміст у ствердженні думки, провідної для епіки із стародавніх часів, — про єдність життя, єдність людини і природи.

Епічний характер оповіді притаманний і повістям про тварин, особливо «Поклику предків», бо це також розповіді про органічне життя. Тут уже сама природа стає дійвою особою повістування, головним героєм, виходить на перший план і заповнює собою арену дії.

Трохи інакше розв'язується тема природи в південних творах письменника. Єдність людини і природи як неодмінна умова її нормального існування залишається, всіляко декларується і підкреслюється автором. Але акценти в їхніх взаєминах переставляються. Природа виступає вже не як сувора епічна дійова особа, а як м'яке цілюще оточення, як ідеал гармонії і щастя. Навіть там, де природа розбурхана («Дім Мапуї»), там, де вона руйнує все, створене людиною, тільки вона дарує їй життя і радість. В багатьох повістях, романах і оповіданнях природа

служить і взірцем для людини. Саме за законами органічної природи прагнуть жити ніцшеанські герої, «надлюди». Але оскільки вони наслідують не сутність її, а лише букву, лише видимі закони, за якими виживає найсильніший фізично і зосереджений на собі індивід, то вони й гинуть, знищені природою. Як Вовк Ларсен.

З проблемою епічного тісно пов'язана проблема героїчного. У кращих своїх соціально-критичних романах — насамперед у «Залізній п'яті» — Лондон наближається до соціалістичного реалізму і до його позицій у розкритті категорій епічного й героїчного. Тут картина життя подається очима народу. Складна система: оповідач — автор — герой (Евіс Евергард, її чоловік, історик, що друкує щоденники Евіс) — тільки допомагає показати протистояння великих мас людей, класову боротьбу з позицій і з точки зору людини, зацікавленої в перемозі народу. До того ж композиція роману, що є своєрідною схемою шляху, пройденого героїнею від наївного абстрактного буржуазного лібералізму до непримиренного пролетарського гуманізму, дозволяє провести Евіс Евергард через етапи, пов'язані з пізнанням, осмисленням різних сторін життя — від співчуття горю одного робітника, скаліченого на виробництві, до осмислення безправного становища всього класу пролетаріату. Отже, картини життя народу — від конкретних до узагальнених. Картини боротьби народної — від поодиноких виступів до загально-революційних ситуацій. Картини життя буржуазії — очима революціонера, озброєного практичним досвідом і теоретичними знаннями. Ось що створює широку панораму, що дозволяє говорити про епічність роману.

Можна з певністю сказати, що, створивши образ народного робітничого вождя, революціонера Евергарда, Лондон сказав нове слово в американській літературі. Такий герой, що був не тільки мужнім і сильним, незламним і не-підкупним, але й освіченим, соціально свідомим організатором класової боротьби, з'явився в ній вперше. Водночас цим образом по-новому розв'язується одна з провідних проблем естетики: соціально активний герой, що віддав усього себе справі служіння пролетаріату,— ось лондонівське розв'язання проблеми героїчного.

Однією з найпривабливіших рис Лондонової творчості є оптимізм. Звертаючись до найтемнішого, найстрашнішого в житті людини і суспільства, Лондон зберігає сам і доносить до читача могутню віру в творчі сили людини, в невмирущість життя, в непереможний поступ людської цивілізації. Це відзначав російський письменник Л. Андрєєв у передмові до першого видання творів американського письменника російською мовою: «Читаєш його і ніби виходиш з якогось тісного закутка на широке морське плесо, вбираєш на повні груди солоне повітря і відчуваєш, як міцнішають м'язи, як владно кличе одвіку невпинне життя до роботи і боротьби. Органічний ворог безсилля і старості, безплідного стогнання і скиглення, чужий тому поганенькому співчуттю і жалості, за якими криється відсутність волі до життя і боротьби, Джек Лондон спокійно ховає мерців, розчищаючи шлях життю, і від того його похорон радісний, як весілля».

Великим досягненням Джека Лондона є стиль його оповідань і романів.

«Пустеля не терпить руху. Життя для неї — це зневага, бо життя є рух, а Пустеля завжди намагається знищити його. Вона заморожує воду і не пускає її пливти в море, вона витискає сік з дерев, аж поки вони промерзнуть до самого серця; але найлютіше, найжахливіше катує вона і гнобить людину, намагаючись її упокорити, бо людина — найневгамовніша в світі істота, що завше постає проти законів Пустелі, за якими всякий рух кінець кінцем мусить спинитись». Це — один з перших абзаців повісті «Біле Ікло», в якому яскраво відбивається характерний для Лондона стиль.

У кращих Лондонових творах діалоги гранично стислі, лаконічні. Епізоди, в яких передано дії персонажів, не описано, а зображено відчутно і зримо. І навіть описи, якщо вони є, мають власну специфіку, відзначаються своєрідністю художньої манери — динамічної, зосередженої, енергійної, точної і чіткої навіть у синтаксисі. Яскравість і пафосність, а іноді навіть мелодраматизм поєднується з напруженістю і динамічністю, що досить вільно досягається майстром прози в межах англійської мови, яка майже не знає складнопідрядності.

Мова Лондонових героїв позначена різностільовістю, колоритністю. Хобо і золотошукачі, моряки і волоцюги — для всіх них, майже неписьменних, характерно те, що американці звать сленгом. Власне, сленг не вкладається в англо-американські мовні кордони, але дуже поширений в Штатах: не даремно там систематично видаються словники сленгу. Для Лондонових героїв сленг є єдино можливим способом вираження думок, а тому органічно вписується в контекст художнього твору і в стиль письмен-

ника. Пластичність і виразність мови, пружність і насиченість ритму, багатство і точність у використанні стилістичних засобів — все це великою мірою спричинилося до успіху письменника і зробило його прозу невмирущою.

Всі перелічені вище достоїнства Лондонової прози органічно входять до тієї зображальної системи, яку письменник почав обдумувати, коли ще був «учнем» школи письменницької майстерності. Основним принципом цієї системи можна назвати прагнення не описувати, а зображувати, малювати словом. Ще в 1900 році Лондон писав Клоудеслі Джонсу: «Не розповідайте — малюйте! Кресліть! Будуйте! *Створюйте!* Якщо ви бажаєте створювати художню прозу, творіть її відповідно до кращих, найвищих взірців! Не будьте такими нудними, нанизуючи суху подробицю на суху подробицю. Вносьте життя, рух і — заради бога — ніякого рипіння. Прокляніть себе! Забудьте про себе! І тоді світ запам'ятає Вас»¹.

Зображення життя в його рухах, контрастах, формах, реаліях — ось ідеал Лондона. І тут виходить, як бачимо, на перший план питання про місце і становище автора-письменника. У тому ж таки листуванні із другом-колегою Лондон повчає: «Атмосфера завжди означає самовідсторонення митця, іншими словами: атмосфера — це митець, а коли атмосфера відсутня, а митець присутній, значить, машина рипить, і читач це чує»². І автор-оповідач виступає в нього тільки в документальних або автобіографічних творах. «Джон Барлікорт,— писав він

¹ Letters from Jack London, p. 108.

² Там же.

Роланду Філіпсу,— взагалі не художня література. Це голий, нічим не прикритий, абсолютний факт, переказ мого власного досвіду»¹. У всіх інших випадках оповідач обирається з середовища учасників дії або ж події викладаються, «відтворюються» в об'єктивній манері, від імені всюдисущого деміурга.

Діяльність Лондона-критика і теоретика літератури була значно скромнішою, ніж його художня творчість. Але в нечисленних статтях, критичних нотатках, висловлюваннях у листах він зумів оцінити нові істотні явища в літературі. Це яскраво виявилось у високих оцінках реалізму Горького, в тій величезній ролі, яку відіграв Лондон у житті і творчості Сінклера Льюїса, будучи фактично «хрещеним батьком» одного з найбільших критичних реалістів Америки ХХ століття.

Працюючи в різних жанрах, Лондон осмислює теоретичні проблеми, намагаючись чітко схарактеризувати ознаки документальної прози, оповідання, роману. Для оповідання,— пише він,— не характерний розвиток. «Новела — це обрамлений клапоть життя, один настрій, одна ситуація, один вчинок»². А тому оповідання його завжди лаконічні за мовною виразністю, мобільні, вирізняються завершеним сюжетом, єдністю фабули, конфронтацією характерів, згрупованих певним чином. Проте, тяжіючи до епічності викладу, до створення цілісної картини, Лондон складає оповідання в цикли не тільки за спільністю місця дії, героїв,

¹ Letters from Jack London, p. 372.

² Д. Лондон. Зібрання творів у дванадцяти томах, т. 12, с. 553.

але передовсім за єдністю теми та ідеї. «Цикли» об'єднуються в збірки — північні новели, південні оповідання, «Діти морозу»... «Ідея збірки «Діти морозу» — написати серію оповідань, в якій читач постійно бачитиме речі з позиції індіанця, очима індіанця»,¹ — пояснював Лондон своєму видавцеві Джорджу Бретту. І навіть повісті пов'язуються одна з одною («Джеррі-островик» і «Майкл — брат Джеррі», «Поклик предків» і «Біле Ікло»).

Про тяжіння до циклічності свідчить і тематика творів Лондона. Різні цикли — північні, південні оповідання, анімалістські, — публіцистичні статті, документальні книги, книги документальної публіцистики, есеїстсько-біографічні й філософські твори спрямовано на висвітлення і рішення питань, тематично пов'язаних. Це насамперед питання про походження і життя видів на землі, співвідношення життя фізіологічного й суспільного, взаємини людей у суспільстві і в окремих його осередках, суспільний устрій різних цивілізацій. Кожна розповідь, повість, нарис, роман письменника, незалежно навіть від ступеню художньої завершеності, свідчать про процес філософсько-художнього осягнення автором основних законів життя. Власне, така єдність не є винятком тільки для Джека Лондона. Але саме в Лондона все це проявляється дуже виразно і чітко.

Структура великих прозових творів суттєво відрізняється від будови оповідань. Як правило, в романі Лондона наявна досить складна система: оповідач — герой — автор. В центрі —

¹ Letters from Jack London, p. 129.

постать неординарна, таємнича, незвичайна. І розкрити сутність її доручається розумному і досить освіченому оповідачеві, здатному проаналізувати життя героя, а водночас і змалювати його оточення. Так — у «Морському Вовку» і в цілком відмінній від нього за задумом, змістом, художніми прийомами «Залізній п'яті». Сюжет романів, пов'язаний, як правило, героєм і оповідачем, насичується ланцюгом пригод, подій, іноді навіть безпосередньо не включених до дії, у розвиток сюжету (такі, скажімо, епізоди дитинства Мартіна Ідена в однойменному романі).

СЕРЕД ПОПЕРЕДНИКІВ І НАЩАДКІВ

Джек Лондон передовсім великий майстер оповідання — *short story* — національного американського оповідного жанру. У розвиток цього жанру він зробив суттєвий внесок. Продовжуючи лінію гостросюжетної оповіді, розпочату і канонізовану Едгаром По, Брет-Гартом, Амброзом Бірсом, він наповнює *short story* своєрідним психологізмом. У центрі сюжету кращих Лондонових оповідань не ускладнені колізії, а зіткнення характерів, виражених через дію.

Традиційним є і звернення Лондона до документальної прози. У країні, де журналістика і публіцистика народилися раніше, ніж вітчизняне художнє слово, переоцінити цю традицію практично неможливо. Якщо статті, рецензії, виступи Лондона — це внесок у публіцистику, то «На дні прірви» — нове слово в розвитку жанру. Недаремно письменник зізнався у листі до Анни Струнської, що це одна з найулюб-

леніших його книжок, написана кров'ю серця, в жодну іншу він не вклав стільки запалу молоді душі. Сам письменник визначав жанр «На дні прірви» як «кореспонденції, написані з місця індустріальної війни». Американське буржуазне літературознавство до останнього часу не може визначити місце письменника у національній літературі США. «Його реалізм — напівреалістичний, напівромантичний гібрид, яким він і був», — писав у 1966 році Річард О'Коннор.

Об'єктивну і високу оцінку творчості Лондона дає марксистське літературознавство. Досить точно «позицію» Лондона в американській літературі визначив А. В. Луначарський: «Уолт Уїтмен представляє ніби гігантську пророчу фігуру при вступі у новий світ і з цього боку заслуговує на велику увагу. З нього вийшов великий письменник Америки Джек Лондон»¹.

Джек Лондон за всіма ознаками своєї творчості — явище суто американське. Недаремно Ептон Сінклер вважав його «засновником справжньої американської школи»². Багатьма рисами своєї творчості він належить до піонерства, саме вона сформувала його психологію, його світосприймання, його оптимістичний індивідуалізм. У цьому він, безумовно, близький до Уїтмена; близький гуманізмом, вірою в активне людське начало, в єдність людини і природи, в силу і могутність простої людини. Демократизм зближує його не лише з Уїтме-

¹ А. В. Луначарский. Собрание сочинений в восьми томах, т. 4, с. 327.

² Эптон Синклер. Деньги пишут! М.—Л., 1928, с. 83.

ном, а й з усією філософією початкової стадії становлення капіталізму в США.

Герої його творів — золотошукачі, фермери, робітники — простий люд Америки. Вони можуть досягти багатства і висот у суспільному становищі, але виходять всі обов'язково з демократичних прошарків. У цьому творчість Лондона наслідує традиції Твена і Брет-Гарта.

Лондон дуже високо цинив талант Френка Норріса, певною мірою поділяв його погляди. Характеризуючи творчий метод, яким було написано «Спрут», Лондон називає його «непомірним реалізмом» («unordinate realism»), вважаючи, що лише так і можна досягти таких величезних наслідків, створити епопею в добу, чужу епічності, і глибоко проникнути в серце землі і в серця людей.

З представниками натуралізму (хоча в Америці ця течія була дуже своєрідною, максимумно наближеною до реалізму) Лондона зближує багато чого, і, зокрема, демократизм. Так само як Крейн, він звертає свої погляди до таких сторін народного життя, від яких з огидою відвертаються охайні прибічники «ніжного реалізму». Але відрізняє Лондона від натуралістів також чимало. Насамперед підхід до демократичного героя, погляд на природу, можливості і призначення людини. «Лондон позбавив героїв приреченості. Він залишив людину на самоті і дав їй можливість випробувати себе в найважчій боротьбі з обставинами, що загрожують самому її існуванню. Він повернув високий зміст поняттям, які для натуралістів були майже порожнім звуком, — поняттям відповідальності, товариськості, мужності, волі, честі.

Своїми книжками він знов і знов доводить, що людина не безпомічна, що навіть у найважчих обставинах переважають її духовні якості, її моральна позиція. Її воля або слабкодухість. Людність або користолюбство. Почуття морального обов'язку або бажання розбагатіти понад усе»¹.

«Мене звинувачують у мерзенному реалізмі. Життя сповнене «мерзенним реалізмом». Я знаю чоловіків і жінок — їх мільйони, і вони в бруді. Але я еволюціоніст, отже, оптиміст. Моя любов до людини (в якому бруді вона б не перебувала) ґрунтується на тому, що я знаю її такою, як вона є, і бачу для неї божественні можливості попереду»², — писав письменник-гуманіст.

Минуло кілька десятиріч, і ще один американський письменник звернувся до категорій обов'язку і честі, мужності і порядності. Ми говоримо про Хемінґуея, який розвінчав високі слова, аби повернути втрачений зміст цим поняттям, поняттям високої людності.

Якщо згадати переконання Лондона про необхідність малювати, зображувати, а не описувати, то яснішою стане деяка спорідненість у художніх критеріях двох письменників. В листуванні Лондона, виданому в 1965 році (після смерті Хемінґуея!), знаходимо таке висловлювання: «Мистецтво опускати надзвичайно важливе, але його треба правильно розуміти. З безлічі деталей, характерних рис обирайте єдину, найвиразнішу, але, обравши, використовуйте її повністю»³. Чи не правда, цей вислів дуже

¹ А. Зверев. Джек Лондон, с. 16.

² Ch. London. Jack London. V. II, p. 49.

³ Letters from Jack London, p. 20.

нагадує відому хемінгуеївську теорію айсберга?! Йдеться не про спільність стилістичних прийомів, не про спорідненість творчих манер двох письменників, ні, — ми усвідомлюємо чітко фундаментальну різницю в їхньому підході до життя, до зображення людини. Світлий оптимізм Лондона, віра в добре, людяне начало, в можливість перебудови світу, якщо людина буде мудрою і мужньою, аж ніяк не ідентифікується з трагічним стоїцизмом хемінгуеївського героя, який зневірився в можливості розумно перебудувати світ. Проте, ще раз повторюємо, віра в саму людину, в необхідність утвердження гуманних норм понад усе, за будь-яких обставин, споріднює їх.

Джека Лондона багато що зближує не лише з Хемінгуєм, але й з іншими письменниками повоєнного покоління. Недаремно в щотижневому «Сатердей ревью» відзначалось, що зроблене Лондоном «значною мірою розчистило шлях для величезного успіху Хемінгуея, Фолкнера, Вулфа — тобто генерації 20—30-х років»¹. Цікаво порівняти ставлення Ф. С. Фіцджеральда і Джека Лондона до багатих. Відомо, що Джек Лондон, так само як і Фіцджеральд, починав із непорушної віри в те, що гроші сприяють щастю, благородству, повноті й красі духовного існування. Вони — його необхідна умова. І обидва письменники прийшли, зрештою, до висновків прямо протилежних. Життя довело їм обом, що ні благородство, ні краса душі не властиві багатим людям. Навіть якщо вони багаті від народження і не розгубили рис людяності в гонитві за багатством, однаково в них

¹ "Saturday Review", 1965, 25 september.

переважає духовна обмеженість, зумовлена буржуазною мораллю. З цієї точки зору цікаво порівняти, як Фіцджеральд зображує Дезі («Великий Гетсбі»), а Лондон Рут («Мартін Іден»). В обох романах жінка — багата, прекрасна, випукана — втілює для героя привабливість забезпеченого, насиченого духовним життям існування, але ні Рут, ні Дезі не витримують випробування життям. Обидві егоїстичні, обмежені, не здатні зрозуміти духовного життя своїх героїв. Фіцджеральд робить викривальну частину своєї книжки ще різкішою, виразнішою, ніж Лондон. Та спрямованість творів однакова.

Є певна традиція і в тому, як американські письменники зображують життя людей, близьких до природи. Лондон-хлопчик із захопленням читав твори Мелвілла. Тоді йому було незрозуміле їхнє філософське спрямування, але вражали описи краси далеких земель, незвичайні пригоди, сміливість і мужність моряків. Побувати на Маркільських островах, описаних Мелвіллом у «Тайпі» й «Ому», було мрією Джека Лондона. Мрія його здійснилася, коли письменник побудував «Снарк». Щоправда, на той час у долинах, описаних Мелвіллом, не було вже ні буяння життя, ні чистоти барв, ліній, ні величних людських доль, ні людських пристрастей... Все змінилося. Ось як передає біограф Лондона Ірвінг Стоун його відвідини долини Тайпі. «На другий день, як тільки вони змогли сісти на коней, весь екіпаж «Снарка» поїхав верхи в чудову долину Хапаа, описану в «Тайпі». За словами Мелвілла, Хапаа заселена войовничим і сильним племенем, що жило серед плідних тропічних садів. Де ж пак! Цілковите розчарування: на той час, коли Джек

сам зміг проїхати верхи долиною Хапаа, вона перетворилася на незаселену, сумовиту тропічну глушину. Нечисленні маркізці, що залишились живими після страшних епідемій, занесених на острів «невідворотною білою людиною», вмирали в своїх жалюгідних халупах від сухот. Джек присвятив вмиранню цієї пишної раси сумний нарис, який з поштивості до Мелвілла було названо «Тайпі»: «Безповоротно пішли краса і сила, і долина Тайпі стала пристановищем жменьки нещасних, які страждали від прокази, слонової хвороби і сухот. Життя в цьому чудовому саду загинуло»¹.

І все ж Лондон зумів побачити і зобразити світ аборигена, який живе життям, близьким до природи, і протиставити його органічні закони тому страшному розкладу, загибелі, людиноненависництву, облуді, які приносить на острови, в життя племен і народів, так звана цивілізація. Мужність, сміливість, життєстійкість — ці риси притаманні людям, які живуть за законами природи. Свого часу лондонівське ставлення до аборигенів тонко і правильно схарактеризував О. Купрін: «Вся душа і все серце Лондона на боці цих приречених дикунів — гостинних, тихих, войовничих, вірних у дружбі, терплячих до будь-якого болю»². І в цих же «Нотатках про Джека Лондона», виданих 1922 року, російський письменник дав високу оцінку прозовим творам американського майстра. «В них відчувається жива, справжня кров, величезний особистий досвід, наслідки

¹ Ирвинг Стоун. Моряк в седле, с. 275.

² А. Куприн. Собрание сочинений, т. 6. М., «Художественная литература», 1958, с. 630.

справжніх живих страждань, праці й спостережень. Саме тому екзотичні повісті Лондона, овіяні щирістю і вродженою правдивістю, справляють таке чарівне, невідпорне враження. Цей американець набагато вищий, ніж Брет-Гарт»¹.

Джек Лондон багато пише про тварин. А втім, тема тварин є органічною для літератури взагалі. Багато письменників торкається її, щоразу вносячи щось нове, співзвучне своїй добі і своєму розумінню життя. Для європейського фольклору характерно зображення тварини як носія однієї людської риси (хитрий лис, вірний собака...). В «Казках дядечка Рімуса» Дж. Гарріса дійові особи — звірятка — повністю повторюють в сюжеті схему життя негрів, а в змісті — передають розуміння ними добра і зла, хитрості й мудрості, твердять про можливість пристосуватися й вижити. Сетон-Томпсон зображує існування тварин на безмежних землях Америки, їхні закони, звичаї з позиції білої людини, яка відкриває для себе світ, спостерігаючи його з симпатією і інтересом.

У Лондона, як ми бачили, зовсім інший підхід до зображення тваринного світу. Він бачить природу як щось єдине, тварину — як близьке людині створіння. Через історію і психологію Бека, ніде не «олюднюючи» собаку, він передає історію становлення психіки і пристосування до умов існування, яку проходять на землі — з його точки зору — усі види, в тому числі й людина. Та, мабуть, для нас найцікавішою є не ця «наукова» концепція письменника,

¹ А. Куприн. Собрание сочинений, т. 6, с. 628.

а та вірність життєвим спостереженням, любов і повага до тварин, проникливість і лаконізм, сила і переконливість зображення, які характерні для кращих творів Лондона-анімаліста.

Ще одна традиція в американській літературі, яку продовжував у своїй творчості Лондон і яка після нього особливо відчутно відродилася в середині ХХ віку, — це традиція дороги. Дорога, власне, є символом Америки. Дорога й рух. Дорогу описано Лондоном не тільки в книзі його нарисів, але і в багатьох оповіданнях, героями яких виступають хобо, а сюжет будується на подорожніх пригодах. У п'ятдесяті роки тема дороги стає провідною в творчості бітників і оживає насамперед у романах Керуака.

Бітники — досить помітне явище в мистецтві й суспільному житті Америки. Вони виражали неусвідомлений протест анархічно настроєної артистичної молоді проти тієї страшної, задушливої політичної й соціальної атмосфери «холодної війни», яка панувала в Америці середини століття. Не приймаючи існуючий лад, молодь не знаходила шляхів боротьби з ним, а виражала свій нонконформізм відкрито, хоча й досить по-дитячому: не хотіла служити державній машині, брати участь у суспільному житті, різко порушувала загальноприйняті моральні звичаї. Зародившись на батьківщині Лондона, в Сан-Франціско, рух цей широко охопив молодь Америки. І хоча в літературі великого сліду він не залишив, деякі його теми, окремі твори й імена в свій час були широко відомі. Слід згадати роман Джека Керуака «На дорозі», в якому описано пригоди героїв, чийе життя проходить на дорозі. І саму Америку,

перерізану дорогою. Але описи Керуака і вся його філософія сприйняття і зображення дороги протилежні Лондоновій. Для Лондона дорога — школа життя. Для Керуака — самоціль, втеча від життя. І водночас — можливість роздумів. Для Лондона дорога — явище соціальне. Для Керуака — скоріше філософське. Керуак ніби «другим поверхом» будується на Лондоні.

Тож маємо всі підстави стверджувати органічну належність творчості Лондона до кращих традицій американської літератури і невмирущість спадщини великого письменника, що сама сьогодні вже в багатьох аспектах стала традицією.

ЛОНДОН У КРИТИЦІ

Буржуазна літературна наука за життя письменника не дуже шанобливо ставилася до нього. Лондона-початківця вихваляли за свіжість тематики, за пригодницький характер оповідань і романів. Дивувалися письменникові як феномену, як сміливому вихідцю з низів. Але всерйоз або доброзичливо його творчість не розглядали.

Першою повною і об'єктивною книгою про Джека Лондона стала праця його дочки Джоан, що вийшла в 1921 році, — «Книга про Джека Лондона». Джоан Лондон — активний член соціалістичної партії, людина, що вважала за обов'язок завжди і в усьому бути із своїм народом, — зуміла не лише розповісти правду про батька, ретельно вивчивши все, що було пов'язане з його життям, але і «вписати» його життя і творчість у контекст епохи, показати

її в тісному переплетінні з історією країни і народу.

1932 року вийшло двотомне видання Чарміан Лондон «Джек Лондон». Книжка жінки, з якою письменника пов'язувало понад десять років життя, має неабияку пізнавальну цінність — адже вона є розповіддю постійного супутника Лондона, посвяченого в його внутрішнє життя. Та найцінніше — опубліковані в цих двох томах листи письменника.

В «червоні тридцяті» взагалі пошваблюється інтерес до творів письменника-соціаліста, до його ідей, його живого слова, яке було адресоване насамперед простим людям. Так, в одному з номерів прогресивного журналу «Нью месіз» (1929, січень) констатувалося: «Справді пролетарський письменник — той, хто не тільки пише про робітничий клас, а кого найбільше читає робітничий клас. Справді пролетарський письменник не тільки використовує своє життя пролетаря як матеріал; його твір має бути насичений революційним духом. Джек Лондон був справді пролетарським письменником — першим і досі єдиним геніальним пролетарським письменником Америки. Робітники, якщо вони читають, — читають Джека Лондона. Це єдиний письменник, якого всі вони читали... Заводські й робітники сільського господарства, матроси і шахтарі, рознощики газет читають і знову перечитують його книжки. Це — найпопулярніший письменник американського робітничого класу».

Тоді ж, у роки криз і економічних потрясінь, з'являються перші монографії про Джека Лондона. 1931 року видана в Оксфорді, на батьківщині письменника, книжка Г. Л. Бемфорда

«Тасмниця Джека Лондона», а в 1938 році — найповніша біографія письменника, написана Ірвінгом Стоуном і названа так, як передбачав назвати автобіографію сам Лондон, — «Моряк у сідлі».

Після війни перший і важливий крок у дослідженні творчої спадщини Джека Лондона зробив критик і історик, марксист Філіп Фонер. Він зібрав і видав у 1947 році хрестоматію творів Лондона, супроводив її точним і докладним дослідженням поглядів, діяльності і творчості Лондона-соціаліста («Джек Лондон — американський бунтар»). Як бачимо, «посмертне життя» Лондона органічно вписується в загальну історію країни, історію соціально-політичного життя американського народу. Інтерес до його творчості зростає серед інтелігенції в часи посилення класової боротьби, активізації суспільного життя. Праця марксиста-дослідника Філіпа Фонера, видана в часи «холодної війни», маккартизму, мала не тільки наукову, а й популяризаторську цінність, пропагуючи серед широких верств населення твори письменника-соціаліста, що на той час стали фактично бібліографічною рідкістю. (До речі, на батьківщині письменника жодного разу ще не виходило повне зібрання його творів).

Протягом останніх десятиріч в Америці з новою хвилею інтересу до проблем соціально-політичного життя країни в літературі пожвавилось і зацікавлення творчістю Джека Лондона. Про це свідчить видання листів письменника (1965), його поезій, не відомих досі (1970), поява нових статей і монографій, хоча вони нічого суттєвого, принципово нового не внесли до літопису його життя. (Наприклад,

біографія Лондона, написана Вільямом О'Коннором до 50-річчя з дня смерті письменника, фактично використовує матеріал, зібраний Стоуном).

В 1960 році за дві милі від Сан-Франціско було відкрито Державний історичний парк-музей Джека Лондона, створений на території садиби письменника. В Окленді, на центральній міській площі, названій ім'ям Джека Лондона, є дуб, посаджений на його честь, встановлено бюст письменника, є пароплави, що носять його ім'я. На батьківщині письменника шанують його пам'ять.

Серед читачів інтерес до творів письменника ніколи не вмирав ні в Штатах, ні за їхніми межами. За шістдесят років в Америці знято понад сорок фільмів на його сюжети, а в 1965 році буржуазний щотижневик «Сатердей ревью» із здивуванням констатував: «Найцікавіша новина з каліфорнійського літературного фронту полягає в тому, що померлий 1916 року Джек Лондон і зараз найпопулярніший письменник Каліфорнії»¹.

Слово Лондона переможно йшло світом. У Швеції з 1917-го по 1940 рік було видано чотири зібрання його творів. У Франції романи й оповідання письменника і зараз охоче розкуповують у робітничих районах. В Німеччині і Італії їх було заборонено під час фашизму. А після війни, за даними ЮНЕСКО, Лондон за кількістю видань поступається Шекспіру, Толстому і Андерсену, йде поруч з Чеховим, Горьким, Бальзаком, випереджає Достоєвського, Діккенса, Тургенєва, Пушкіна.

¹ „Saturday Review“, 1965, 25 september.

ДЖЕК ЛОНДОН У НАШІЙ КРАЇНІ

У нашій країні творчість Джека Лондона віднайшла нову батьківщину. В 1915 році російський мандрівник і спортсмен Є. Кузьмін опинився на Гавайях водночас з Лондоном. Коли Кузьміна запитали, чи не знає він такого американського письменника, як Джек Лондон, наш співвітчизник відповів, що в Росії нема хлопчиська, який не мріяв би бути таким, як він. У некролозі на смерть Лондона російський письменник Іван Бунін говорив: «І хіба не з цього рідкісного тіста було зроблено Лівінгстонів і Стенлі, Плініїв і відкривачів Північного полюса (згадаймо Нансена і Андре!), і перших повітроплавців, що заклали свою кров і розбиті кістки у цемент майбутнього?»¹

Інтерес до творчості американця, чию «Любов до життя» так високо оцінив В. І. Ленін, взагалі ніколи не згасає в нашій країні. За даними Всесоюзної книжкової палати, опублікованими до сторіччя від дня народження письменника, твори Джека Лондона видавались 802 рази загальним тиражем 30,5 млн. примірників 32 мовами народів СРСР і зарубіжних країн. За романом «Мартін Іден» створив сценарій фільму «Не для грошей народжений» Маяковський і сам же в цьому фільмі грав головну роль Івана Нова. А нещодавно роман було знову інсценізовано і показано на телеекрані. За новелою «Мексіканець» свою першу театральну постановку здійснив С. Ейзенштейн у театрі Пролеткульту (1921).

¹ «Молодая гвардия», 1963, № 8.

Твори Лондона включено до учбових програм шкіл і вузів Радянського Союзу, його спадщину вивчають дослідники.

Розвідки радянських літературознавців стали значним внеском у світову Лондоніану. Р. Самарін, В. Биков, В. Богословський, З. Лібман, О. Зверєв, І. Баданова, О. Садагурський, В. Оленева дали ґрунтовну, всебічну оцінку творчої спадщини письменника, простежили становлення його творчого методу у зв'язку з формуванням світогляду і суспільною діяльністю, підкреслили новаторський характер Лондонового реалізму, невіддільного від соціалістичного руху в країні.

Перші переклади творів Лондона з'явилися на Україні ще до Жовтневої революції. Після 1917 року виходили окремі видання творів письменника, зокрема роман «Залізна п'ята» — в 1918 році. 1927 року було започатковано тридцятитомне видання творів письменника¹. Воно виходило майже паралельно з російськими випусками зібрання творів Лондона (22 томи — в Ленінграді і 24 томи, як додаток до журналу «Всемирный следопыт», — у Москві). На Україні до 1932 року вийшло 25 книжок зібрання (томи 1—24 і 27), для якого було здійснено переклади всіх романів письменника, більшості оповідань, майже всіх повістей, дорожніх нарисів, деяких статей і кореспонденцій. Таким чином, творчу спадщину Джека Лондона українському читачеві було представлено досить повно. З цілковитим правом можна сказати, що тридцятитомне видання творів Лондона, в

¹ Див.: Джек Лондон. Повне зібрання творів у тридцяти томах. К., «Сяйво», 1927.

роботі над яким брали участь талановиті перекладачі республіки (серед них і Максим Рильський), стало справжнім культурним надбанням українського народу.

У наступні роки в різних видавництвах республіки майже щороку, досить великими тиражами, виходили оповідання й кращі романи письменника — «Мартін Іден» і «Залізна п'ята». Лондонівська п'еса «Крадіжка» з успіхом йшла на українській сцені. Сьогодні Джек Лондон — один з найпопулярніших і найулюблениших зарубіжних письменників на Україні. У 1969—1972 роках вийшло нове зібрання творів Джека Лондона, здійснене видавництвом «Дніпро»¹.

Минули десятиріччя, і світ багато в чому змінився. Та краще, що було написане Лондоном, настільки пройнято основними тенденціями часу, так глибоко відбиває закони розвитку людини і суспільства, що залишається актуальним і сьогодні. Більш ніж через півсторіччя після смерті Лондона його слово служить людині, прославляючи її велич, стверджуючи її віру в перемогу розуму.

«Я дивлюсь уперед,— писав Лондон,— в той час, коли людина розвинеється у щось вище і варте поваги, ніж її шлунок, коли будуть у людини вищі стимули до дії, ніж сьогодні, ніж вимоги шлунка. Я зберігаю свою віру в динамічність і довершеність людської натури. Я вірю у духовне благородство і стремління бути корисним, які переможуть грубу зажерливість

¹ Див.: Джек Лондон. Зібрання творів у двадцяти томах. К., «Дніпро», 1969—1972.

сьогоднішнього дня, і найбільше я вірю в робітничий клас»¹.

І сьогодні Лондон на передньому краї боротьби, що точиться в світі. І сьогодні його слово звучить вагомо: «Війна,— каже письменник,— не тільки завдяки розвитку засобів знищення втратила сенс, але і сама людина, що стала більш розумною і озброїлась вищою мораллю, протистоїть тепер війні. Занадто багато вона знає. Війна суперечить здоровому глузду... Як і в суперечці між людьми, де третейське рішення набагато розумніше від кривавої бійки, так і в суперечці між державами — як переконується людство — третейське рішення є найрозумнішим».

Кращі твори Джека Лондона, сам дух його художньої спадщини, її активний гуманізм, віра в просту людину і її високий поклик на землі — це голос митця, що завжди живе і буде жити серед людей.

¹ Джек Лондон. Зібрання творів у дванадцяти томах, т. 6, с. 315.

ЗМІСТ

✱

НЕЗВИЧАЙНА ІСТОРІЯ ЗВИЧАЙНОГО ХЛОПЦЯ . . .	4
ШКОЛА ЖИТТЯ	8
В АРМІЇ КОКСІ	12
КЛОНДАЙКСЬКА ЕПОПЕЯ	20
ПИСЬМЕННИЦЬКЕ НАВЧАННЯ	22
«ПІВНІЧНА ОДІССЕЯ»	26
ЮНИЙ СОЦІАЛІСТ	34
НА НОВОМУ ЕТАПІ	40
РОЗВІНЧАННЯ НІЦШЕАНЦЯ	45
У ВИРІ ЖИТТЯ	48
НА «СНАРКУ»	63
«МАРТІН ІДЕН»	66
ОСТАННІ ТВОРИ	77
ФІНАЛ	87
ПРО ТВОРЧИЙ ДОРОВОК	93
СЕРЕД ПОПЕРЕДНИКІВ І НАЩАДКІВ	108
ЛОНДОН У КРИТИЦІ	117
ДЖЕК ЛОНДОН У НАШІЙ КРАЇНІ	121

ТАМАРА НАУМОВНА
ДЕНИСОВА

✱

**ДЖЕК
ЛОНДОН**

Жизнь и творчество

✱

Издательство «Дніпро»

(На украинском языке)

Редактор *Н. Н. Плачинда*
Художній редактор *С. П. Савицький*
Технічний редактор *В. С. Куйбіда*
Коректори *Ю. А. Мороз,*
Н. І. Прохоренко

ІВ № 724.

Здано на виробництво 03.10.77.

Підписано до друку 10.01.78.

БФ 32854.

Формат 70×90¹/₃₂. Папір друк. № 3.

Гарнітура зв. нова. Друк. високий.

Умовн. друк. арк. 4,68.

Обліково-видавн. арк. 4,858.

Тираж 40 000. Замовл. 7—2702.

Ціна 20 коп.

Видавництво «Дніпро», 252601 — МСП,
Київ, Володимирська, 42.

Головне підприємство
республіканського виробничого
об'єднання «Поліграфкнига»
Держкомвидаву УРСР, 252057,
Київ, Довженка, 3.

**ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ «ДНІПРО»**

✱

*ГОТУЮТЬСЯ ДО ДРУКУ
ТА ВИХОДЯТЬ У СВІТ:*

**ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
З ПИТАНЬ ЛІТЕРАТУРИ.
КНИГИ ПРО СУЧАСНІСТЬ**

Рік 1977. Літературно-критичний огляд. Збірник.

Голубева З. С. Нові грані жанру. Сучасний український радянський роман. Дослідження.

Затонський Д. В. Шлях через ХХ століття. Збірник статей з проблем сучасних німецькомовних літератур.

Пархоменко М. М. Оновлення традицій. Традиції і новаторство соціалістичного реалізму в українській прозі. Дослідження.

Пригодій М. И. Октябрь и советская литература. Из истории формирования всесоюзной общности литератур.

**ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ.
МЕМУАРНО-ДОКУМЕНТАЛЬНІ ВИДАННЯ**

Пам'ять серця. Спогади про Олександра Корнійчука. Збірник.

Лев Толстой у дослідженнях радянських літературознавців. Збірник.

М. Г. Чернишевський і українська література. Збірник.

Чернышевская Н. М. Н. Г. Чернышевский и Т. Г. Шевченко. Историко-литературный очерк.

МОНОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПРО ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ
ПИСЬМЕННИКІВ

Бернштейн М. Д. Іван Манжура.
Зубков С. Д. Григорій Квітка-Основ'яненко.
Поліщук Ф. М. Григорій Сковорода.

СЕРІЯ «ЛІТЕРАТУРНІ ПОРТРЕТИ»

Зуб І. В. Степан Олійник.

20 коп.